

הרב עובדיה יוסף

בדין קידוש השם

א. מחלוקת הרמב"ם, תוס' והרא"ש בדין יעבור ואל יהרג	ח. האם המחמיר עובר על "לפני עיור לא תתן מכשול"?
ב. הסבר הירושלמי לשיטת הרמב"ם	ט. האם יכול למסור את נפשו כשאינו יכול לעמוד בנסיון?
ג. ראיית הפרי חדש לרמב"ם	י. האם מותר לפרוש מן הציבור כדי להציל את עצמו ולברוח?
ד. ההבדל בין אונסין לפיקו"נ	יא. ביאור הק"ו מהצפרדעים
ה. כיצד החמירו חנניה מישאל ועזריה על עצמם?	יב. "נח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" - רשות או חובה?
ו. האם מעשה חמ"ו נחשב כפרהסיא?	יג. מסירות נפש על מצוה קלה לצורך תיקון הדור
ז. האם חמ"ו היו חייבים למסור את נפשם?	

א. מחלוקת הרמב"ם, תוס' והרא"ש בדין יעבור ואל יהרג

כתב הרמב"ם :

"כל בית ישראל מצווים על קידוש השם הגדול הזה שנאמר : ונקדשתו בתוך בני ישראל ומוזהרים שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי. כיצד? כשיעמוד עכו"ם ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל המצוות האמורות בתורה או יהרגנו - יעבור ואל יהרג שנאמר במצוות "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא י"ח, ה') וחי בהם ולא שימות בהם. ואם מת ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו. בדי"א? בשאר מצוות חוץ מע"ז וג"ע ושפי"ד אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהם או תהרג - יהרג ואל יעבור. כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו"

(הלכות יסודי התורה פ"ה ה"א, ה"ב וה"ד).

דברי הרמב"ם האלה אינם מוסכמים, כי התוס' והרא"ש בע"ז (כ"ז, ע"ב) כתבו שאם רצה להחמיר על עצמו בשאר מצוות ליהרג ולא לעבור - רשאי, וראיה מהירושלמי :

"ר' אבא בר זמינא הוה מחייט גבי חד עכו"ם ברומי, אייתי ליה בשר נבילה וא"ל קום אכול, אמר ליה אנא אכיל, א"ל אכול דאי לא כן קטילנא לך, א"ל אי בעית למיקטל קטול דלית אנא אכיל בשר נבילה, א"ל מאן מודע לך דאי אכלת הוה קטילנא לך, או יהודי יהודי או ארמאי ארמאי"

(שביעית פ"ד, ה"ב).

ולכאורה קשה על הרמב"ם מה יענה על הירושלמי הנ"ל?

אך באמת בירושלמי איתא ע"ז :

"א"ר מנא אילו הוה ר' אבא בר זמינא שמע מליהון דרבנן¹ מיכל הוה".

מוכח כל בתר איפכא שאינו רשאי להחמיר.

וכבר עמד ע"ז הפר"ח במים חיים (הלכות יסודי התורה פ"ה) ומהר"א אלפנדרי במרכבת המשנה (שם). וכן הקשה במראה הפנים (סנהדרין פ"ג, ה"ה) ע"ד התוס' והרא"ש, ע"ש. וכבר קדמם הרמב"ן במלחמות שכתב :

"ולא מצית למימר לפני משורת הדין דודאי לא הוה קטיל נפשיה אי לא דינא הואי, שהרי מקרא צווח ואומר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש"... וכן אמרו בירושלמי: אילו שמע ר' אבא מליהון דרבנן דאמרי יעבור ואל יהרג הוה אזיל ליה (כלומר, היה חולף והולך לו מן העולם, ע"י שהיה אוכל, כפי הדין, דיעבור ואל יהרג, והודות שלא שמע לדברי חכמים נשאר חי וקיים)"
(סנהדרין ע"ד, ע"ב).

והיא פליאה נשגבה על התוס' והרא"ש. וכן עמד בזה בעל קרבן העדה בשיירי הקרבן בירושלמי סנהדרין שם.

וראיתי לגר"י שמלקיס בשו"ת "בית יצחק" יו"ד ח"ב (סי' צ' אות ו') שעמד ג"כ בזה וכתב לתרץ דנראה פשוט, שהתוס' והרא"ש פירשו אילו שמע ר"א מליהון דרבנן, כלומר אילו הוה סבירא ליה הכי כדאמרינן בכ"ד בש"ס "לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי", והכוונה שאילו היה ר' אבא ציית לרבנן מיכל הוה, אך הוא לא ס"ל כרבנן, ורצה להחמיר על עצמו. ומזה הביאו התוס' והרא"ש שרשאי להחמיר, אבל הרמב"ם פירש דברי הירושלמי כפשטן ולכן פסק שמתחייב בנפשו.

ולא תעזוב נפשי לשאול, שלדבריו דר' אבא לא ס"ל כרבנן דאמרי בקפידא דיעבור ואל יהרג, אלא ס"ל דמ"מ רשאי להחמיר על עצמו - אמאי נקטי התוס' והרא"ש כסברת ר' אבא בר זמינא דפליג אדרבנן טפי הו"ל למינקט הלכתא כרבנן?

ואין לומר שאני הכא דמעשה רב, שכבר האריך הרחיב הרב יד מלאכי (כלל תכ"ג) להוכיח במישור, דלא אמרינן מעשה רב נגד הכלל של יחיד ורבים הלכה כרבים, ושכן דעת הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, הרמב"ן, הרשב"א והאחרונים, ע"ש. ויותר היה לו לבעל בית יצחק לתרץ כמ"ש מרן החיד"א בספר טוב עין (סי' י"ח אות צ"ו) שגם הוא עמד ע"ד התוס' והרא"ש ותירץ דס"ל להתוס' שלא יתכן לומר דר' אבא לא ידע דברי חכמים דדווקא בג' עבירות יהרג ואל יעבור ועל השאר יעבור ואל יהרג וכו' אלא דס"ל לר' אבא שרשאי להחמיר על עצמו, ור' מנא הכי קאמר: אילו ידע ר' אבא מליהון דרבנן, כלומר אילו הבינם כהלכה ועמד על בורין של דברים וידע לפרשם דקא פסקי ותנו יעבור ואל יהרג, ולא פלוג דאי בעי רשאי להחמיר - היה אוכל. ור' אבא פליג בהא

¹ "דלעיל דאמרי דבשאר עבירות בצינעה יעבור ואל יהרג" - פני משה.

אדרי' מנא וס"ל דאה"נ, אם רצה להחמיר על עצמו רשאי. ונמצא דפליגי ר' אבא ור' מנא אי רשאי להחמיר ונקטינן כר' אבא דעבד עובדא ומעשה רב. כנ"ל נראה לי לתרץ בדוחק. ובזה ניחא מה שהקשינו דלא מהני מעשה רב ביחיד במקום רבים, דהכא ר' אבא ור' מנא פליגי אליבא דרבנן ובכה"ג סמכינן אמעשה רב.

איברא, דהריטב"א גבי אם היה מכירה עד כמה כתב :

"דלא אמרינן מעשה רב אלא כשהעושה מעשה הוא אמורא אחר, שאינו חולק באותו הדין, אבל אם החולק עצמו הוא דעבד עבדא כשמעתיא לא אמרינן מעשה רב".

(כתובות ס', ע"א).

ומרן בכללי הגמרא (דף צ"ו) כתב בשם בעל התרומות, דברוב הירושלמי נקטינן הלכה כר' מנא, ע"ש. וה"נ, דר' מנא פליג אדרי' אבא וגם הירושלמי שהביא סברת ר' מנא לאחרונה היה לנו לפסוק כדרי' מנא? מיהו י"ל, דהתוס' והרא"ש פליגי אההיא דהריטב"א דלאו מילתא פסיקתא היא ורבים חולקים על כלל זה, וכמ"ש ביד מלאכי (כלל תכ"ד) ע"ש, ודו"ק.

ב. הסבר הירושלמי לשיטת הרמב"ם

ולפענ"ד נראה, שהתוס' והרא"ש לא גרסי האי דאמר ר' מנא "אילו הוה ר' אבא בר זמינא שמע מליהון דרבנן מיכל הוה" וכדמוכח נמי ממ"ש האו"ז :

"ויעוד דלהני דהכא תמיהני אם האכלת איסור קודם לענין פקוח נפש מאיסור שבת אע"פ שזה איסור לאו וזה איסור סקילה. דאע"ג דלענין חולה שנינו שמאכילים אותו הקל וטבל ונבילה מאכילין אותו נבילה, היינו ודאי כשבא לאכול איסור הקל מאכילים אותו. אבל כשיכול לאכול היתר יכול להיות שמוטב שיחללו השבת, כיון שניתן לידחות מפני פיקוח נפש ויאכילוהו היתר משיאכילוהו איסור אע"פ שהוא איסור לאו, כיון שתקנה מגונה היא והא אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים באכילת איסור ומביא תקלה על ידו באיסור סקילה. כדאשכחן ברבי ישמעאל שקרא והטה וביהודה בן טבאי שהרג עד זומם, ואמרי' בירושלמי ר' זעירא הוה מחייט גבי עכו"ם... א"ל ואי בעית מיקטל קטול דנבילה לא בעינא מיכלא, הרי שאכילה אסורה חמורה להם ביותר וראוי למסור להם בעצמו על כך, אם לא תאמר שבשעת השמד היה. וכל זה דוחק. ונראה להתיר והשוטח לחולה בשבת מותר נמי משמע כן שכתבת ולמה יש לדחות. ותצא לרווחות. ויגון ואנחות ינוסו ממך".

(ח"ב, סימן ק"ח).

ואם איתא דגרסינן להא דר' מנא, מניל להוכיח שעל אכילת איסור יש למסור עצמו, הא ר' זעירא לא שמע מלהון דרבנן שעל שאר המצוות יעבור ואל יהרג?

ואף את"ל לישוב על דרך שכי' החיד"א (שם) דלר' מנא כיוון דלא פלוג רבנן במלייהו בין אכילת איסור לשאר עבירות, אלמא דבכולהו יעבור ואל יהרג, ור' זעירא ס"ל שיש לחלק ביניהם - מ"מ קשה איך סיים האו"ז "אם לא תאמר שבשעת השמד היה" והא לכו"ע בשעת השמד אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור, וא"כ איך אמר ר' מנא דאילו שמע מליהון דרבנן הוה אכיל? אלא ודאי דלא גרסינן לה.

שוב ראה שגם בספר חסידים (סי' רי"ט) העתיק המעשה דהירושלמי ברי' אבא בר זמינא הנ"ל, בהשמטת דברי ר' מנא ולמד מכאן שעכו"ם שאונס יהודי לאכול נבילה ורצה ליהרג שלא יאכל נבילה - רשאי לעשות כן. ואפשר דדווקא באיסורי אכילה קאמר, וכדי האו"ז. ומ"מ מוכח דלא גריס להא דר' מנא. וכ"כ הגר"ר מרגליות במקור חסד שם, שהמימרא דר' מנא נראה שלא היתה בגירסת הראשונים, ע"ש². וע"ע למרן החיד"א בספר ברית עולם שם. וע"ע בספר חסידים (סי' תשפ"ז) ובמקור חסד שם. ועכ"פ ברור, שאין שום קושיא על הרמב"ם מדברי הירושלמי הנ"ל, שהוא גורס כגירסא דקמן ופסק כר' מנא דאינו רשאי להחמיר וכדי הרמב"ן במלחמות. וכ"כ הרה"ג ר' צדוק הכהן מלובלין באוצר המלך (הלכות יסודי התורה פ"ה) ע"ש, וכ"כ בקובץ (שם) ע"ש.

ג. ראיית הפרי חדש לרמב"ם

והפרי חדש במים חיים (הלכות יסודי התורה פ"ה) מביא ראייה לרמב"ם שמהחמיר ליהרג ה"ז מתחייב בנפשו, דהא קי"ל בשאר מצוות יעבור

² והגאון הנצי"ב בספר העמק דבר (דברים ו') בהרחב דבר, זכה לכוון בזה מדנפשיה לדברי האו"ז הנ"ל, שלכן שוחטים בשבת לחולה שיש בו סכנה, כדי שלא להאכילו נבילה, אע"פ שאיסור נבילה קל מחילול שבת, משום שמאכל איסור פוגם הנפש ומזיקה יותר משאר עבירות, וכמ"ש התוס' חולין (ה', ע"ב) ובכ"ד, דמשי"ה אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים באכילת איסור דווקא. וכ"כ עוד הנצי"ב בספר מרומי שדה בחי' ליומא (פ"ג, ע"א) ע"ש. ועיין בשדי חמד (מע' י' כלל ט'), שהביא מ"ש בספר כבוד חכמים, שבכדי שלא לאכול מאכלות אסורות לכו"ע רשאי להחמיר ליהרג ולא יעבור, וכתב, שהרב "נחמד למראה" ח"א (דף קכ"ב, ע"א) השיג עליו מהתוס' בע"ז (כ"ז, ע"ב) דמוכח דס"ל שאין חילוק בין איסורי מאכלות לשאר איסורים, והעיר השדי חמד שאה"נ, שהתוס' חולקים, אבל לדברי הרמב"ם י"ל כן, אלא שהאמת יורה דרכו שאין לחלק בזה, דלא משתמיט א' מהפוסקים לומר כן, ע"כ. ולא זכר שר מהאו"ז שמחלק כן וכ"כ הנצי"ב לעיל. וכ"כ עוד מדנפשיה בספר ילקוט הגרשוני מערכת מלאכה שאינה צריכה לגופה (ל"א, ע"א) ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת אור גדול (סי' א' דף י"ז, ע"א) לחלק בין שבת שהותרה לגבי פקוח נפש, כמ"ש תוס' (פסחים מ"ו, ע"ב) שאז אסור להחמיר על עצמו, לאיסור נבילה וכדומ', שהם רק דחויים לגבי פיקו"נ וכו', ע"ש (ועמ"ש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ב חאו"ח סי' כ"ה אות ו' ואילך ובמילואים ודו"ק).

ואל יהרג, ילפינן לה (בסנהדרין ע"ד, ע"א) מדכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, וכ"כ הרמב"ם שם, והרי גם הדין דפיקוח נפש דוחה שבת ילפינן לה ביומא (פ"ה, ע"ב) מדכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, וגבי פיקו"נ קי"ל בירושלמי (יומא פ"ח ה"ה) שהזריז ה"ז משובח והשואל ה"ז שופך דמים (וכן נפסק בשו"ע או"ח סי' שכ"ח, ס"ב), וא"כ, בודאי שאסור להחמיר על עצמו במקום פיקו"נ. וה"נ הכא בשאר מצוות דקי"ל יעבור ואל יהרג, אסור להחמיר על עצמו.

איברא, דאשכחן להרמב"ן במלחמותיו פ' בן סורר ומורה שכתב: "בעובדא דרב כהנא דתבעתיה ההיא מטרוניתא וסליק לאיגרא ואפיל נפשיה מאיגרא לארעא, וכן בעובדא דר' צדוק התם, ולא מצית למימר דלפנים משורת הדין עבדי, שהרי מקרא צווח ואומר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם... ולא שמענו מידת חסידות לחולה של סכנה שלא יחללו עליו את השבת, אלא המזרוז ה"ז משובח והמונע עצמו מתחייב בנפשו"

(סנהדרין ע"ד, ע"א).

הרי שהרמב"ן לומד דין אונסין מדין פיקו"נ, והוא תנא דמסייע ליה להפרי"ח³. וכ"ש לרמב"ם, דתרוייהו נפק"ל מדכתיב וחי בהם - ולא שימות בהם דאטו סכינא חריפא מפסקי קראי (ב"ב קי"א, ע"ב)? ומ"מ י"ל לדעת התוס' והרא"ש דאינהו ס"ל דקרא דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם לא שמעינן מינה אלא היתר שרשאי לחלל שבת לפיקוח נפש אבל אם רצה להחמיר על עצמו לא שמענו מפסוק זה שיהיה איסור בדבר, אלא דהדרין לקרא, דכתיב: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (בראשית ט', ה') וכמ"ש הרמב"ן במלחמות הנ"ל, והיינו שמכיוון שניתן השבת להידחות אצל פיקו"נ, המחמיר מתחייב בנפשו משום קרא "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש"⁴. ברם, כל זה לגבי פיקו"נ בשבת, אין להחמיר כדרשינן בבראשית רבה:

"אך בשר בנפשו דמו- ר' יוסי בר איבו בשם ר' יוחנן אדם הראשון שלא הותר לבשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי. אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי. אך- להביא את החונק עצמו, יכול כשאול, ת"ל אך, יכול כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך"

(פרשה ל"ד אות י"ג).

³ ועמ"ש"כ בשו"ת יבי"א ח"ד חחו"מ סי' ו' אות ד'.

⁴ ועי' בדברי המהר"ל מפראג בגור אריה פרשת שמות (ד', כ"ד) דהאי וחי בהם ולא שימות בהם אינו מצות עשה, כדי שנחלק בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה אלא היתר הוא שבמקום סכנה נדחית המצוה, לכן אין חילוק בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה.

נמצא, שיש לנו מיעוט בכתוב שרשאי להחמיר במקום קידוש השם, אע"פ שאין חיוב ע"פ דין למסור נפשו על קידוש השם כההיא דחנניה מישאל ועזריה, שהיו יכולים לברוח ולהחיש מפלט להם, ובכל זאת רצו להחמיר על עצמם לקדש השם, כמ"ש במדרש חזית (בפס' "זאת קומתך דמתה לתמרי"). ומש"ה הוצרך הכתוב למעט "אך", שאין להם דין מאבד עצמו לדעת, כיוון שיש קידוש השם במעשיהם. וכן מצאתי לרבינו המאירי במגן אבות, שמביא דברי הרמב"ן הנ"ל, וכותב⁵:

"וכבוד הרב במקומו מונח, דכל שבקידוש השם אין עבירה בעשיית לפנים משורת הדין אע"פ שאינו מחוייב בכך, אדרבה יש לו בכך שבח מרובה. וכדאיתמר התם עליהו גבורי כח עושי דברו"

(עניין י"ט).

וכן יסברו התוס' והרא"ש לחלק בין פיקו"נ לדין אונסים, והרי זה כמבואר, וע"ע להלן בסמוך.

ד. ההבדל בין אונסין לפיקו"נ

ועוד יש ליישב קושיית הפרי חדש הנ"ל דמאי שנא אונסין מפיקו"נ - לפמ"ש ר' ירוחם:

"כתבו הפסקני' אם רוצה להחמיר על עצמו ליהרג בצנעא על שאר מצו' רשאי ואינו נקרא חובל בעצמו וכן בירושלמי. ודוקא שהגוי מתכוין להעבירו, אבל להנאתו נקרא חובל בעצמו והא דאמר' בגי'ע ה"ה גוי הבא על בת ישראל דאינו מכוין אלא להנאתו ולא להעבירה"

(ח"ג נתיב י"ח, קס"ה ע"ד).

ודברי רבינו ירוחם הובאו בב"י, וכן פסק להלכה בשולחן ערוך (סי' קנ"ז, ס"א). והגאון בעל עצי ארזים (סי' ט"ז, ס"ק ז') כתב להוכיח כרבינו ירוחם, מהתוס' (סנהדרין ע"ד, ע"ב) גבי הא דאמר רבא, עכו"ם דא"ל לישראל קטול אספסתא לחיותאי בשבת ואי לא קטילנא לך! ליקטול אספסתא ולא לקטליה עכו"ם. ואי א"ל קטול למשדי לנהרא, לקטליה ולא ליקטול אספסתא, מ"ט לעבורי מלתא הוא דבעי. וכתבו התוס':

"ההוא עובדא דשלהי יבמות (קכ"א, ע"ב ושם) דאמר ליה עכו"ם לישראל קטיל אספסתא ואי לא קטילנא לך כדקטילנא לפלניא בר ישראל דאמר ליה בשל לי קדירה בשבתא ולא בשיל וקטילתיה, שמא לא היה בקי בהלכה דמן הדין לא היה לו למסור עצמו במקום הנאת עצמן של עכו"ם."

(שם ד"ה "קטולי").

⁵ וע"כ כן גם דעת בעה"מ שם, דס"ל דלהנאת עצמן יעבור ואל יהרג, וא"כ כ"כ ר' צדוק ורב כהנא לפנים משורת הדין עבדי.

וקשה, דהא לשיטת התוס' עצמם בע"ז (כ"ז, ע"ב) רשאי להחמיר על עצמו גם בשאר מצוות, וא"כ למה הוצרכו לומר שאותו ישראל לא היה בקי בהלכה?

אלא ודאי דס"ל כר' ירוחם, שאם העכו"ם מתכוון להנאתו אינו רשאי להחמיר על עצמו.

וכבר כתבו כן הבית חדש יו"ד (סי' קנ"ז) והרב המגיד במשנה למלך (הלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ד), דלכאורה קשה על התוס' (סנהדרין ע"ד, ע"ב) דאמאי לא כתבו שהחמיר על עצמו שלשיטתם ה"ז משובח, ונראה שמכאן סיוע למ"ש ר' ירוחם. ונפסק להלכה בשו"ע, שאם העכו"ם מכוון להנאת עצמו אסור להחמיר כ"כ. וכ"כ בבאורי הגר"א (סי' קנ"ז, סי"ק ג') ע"ש. ולפ"ז החילוק מבואר בין פיקו"נ לאונסין, דגבי פיקו"נ שאין צד העברה על דת, אסור לו להחמיר על עצמו וה"ז כמתחייב בנפשו, אבל באונסין כיוון שהעכו"ם רוצה להעבירו על דתו רשאי להחמיר על עצמו לקדש ה'. וכן מוכח ממ"ש הר"ן במעשה דאלישע בעל כנפים :

"וא"ת א"כ היכי מסר נפשיה ומנח תפילין, דכיוון שאינו מחויב בדבר נמצא מתחייב בנפשו, י"ל דאע"פ שאינו מחויב ליהרג על קיומיה, אפ"ה רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר, שכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת הגזירה מוחזקת בידם ומקבלין עליה שכר הרבה וכו"ו.
(שבת פ"ד מ"ט, ע"א).

והר"ן עצמו ביומא (פ"ג, ע"ב) הביא דעת הרמב"ן בתורת האדם, שהחמיר על עצמו בפיקו"נ בשבת ה"ז מתחייב בנפשו ע"ש. וע"ש שמחלק בין אונסין לפיקו"נ⁶.

וכן מצאתי בשו"ת הרדב"ז שכתב :

"שאלת ממני על מה שכתבו בשם ריב"א ז"ל כי חלה חוליו אשר מת בו וחל יום הכיפורים באותן הימים ואמרו לו הרופאים אם לא תאכל ודאי תמות ואם תאכל שמא תחיה, והוא ז"ל אמר ברי ושמא ברי עדיף ולא רצה לאכול ומת תנצב"ה ורצית לדעת דעתי אם יפה עשה אם לא ?
תשובה : לגבי הדין אין ראוי ללמוד ממנו כלל דהא קיי"ל ספק ספיקא של פקוח נפש דוחה את השבת ואת יוה"כ ואפ"י לחיי שעה חוששין, כ"ש לספק שמא ימות שמא יחיה ואפ"י לספק שבת אחרת. ואפ"י לפי דעת האחרונים שאמרו דמי שהיה דינו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי הוא במחיצת הצדיקים ושלא כדעת הרמב"ם ז"ל נוכ"כ הרדב"ז בלשונות הרמב"ם ח"א סי' ג' וכן הוא דעתי. מ"מ ה"מ במקום דאיכא קידוש השם שמסר עצמו על דתו ית' אבל מי שהוא חולה שיש בו סכנה ואמדוהו לאכול יש לו לאכול ואפ"י על הספק. וז"ל הר"ן ז"ל ביומא גבי חולה שיש

⁶ אלא שמדברי הר"ן יומא שם שהשווה אותם לא משמע כן, וצ"ע.

בו סכנה ואמרו בקיאין לחלל עליו את השבת, וכי מדת חסידות שימנע עצמו ואינו אלא שופך דמים ע"כ. לפיכך אין ראוי ללמוד ממנו כי אפשר דריב"א ז"ל הרגיש בעצמו דאפי' שיאכל ימות דלב יודע מרת נפשו, והיינו דקאמר ברי ושמא ברי עדיף כלומר הברי שלי עדיף משמא שלכם ולפיכך לא רצה לאכול. וכבר נשאלתי על כיוצא בזה פעם אחרת והעליתי דאין זו מדת חסידות. והנראה לע"ד כתבתי "

(חלק ג', סי' תמ"ד).

וכ"כ עוד הרדב"ז בתשובה ח"ד (סי' ס"ז), שחולה שיש בו סכנה ומונע חילול שבת עבורו ה"ז חסיד שוטה והאלהים את דמו יבקש מידו, שהתורה אמרה וחי בהם ולא שימות בהם. ואפילו לחולקים על הרמב"ם וסי"ל שמי שהיה דינו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז משובח, ולזה דעתי נוטה, אפי"ה מודו בני"ד שמתחייב בנפשו דשאני התם דאיכא קידוש השם וכו'. כ"כ הר"ן ביומא (פ"ג, ע"ב) שהמונע עצמו מחילול שבת במקום פיקוי"נ מתחייב בנפשו ע"ש (אי"ר סי' תרי"ח, סק"ב). נמצא שאפילו להתוס' והרא"ש דרשאי להחמיר על עצמו, גבי אונסין אזלי ומודו לגבי פיקוי"נ שאינו רשאי להחמיר. ולפמ"ש ר' ירוחם החילוק מבואר דבפיקוי"נ אין שום צד של העברה על דת, משא"כ באונסין שמתכוון להעבירו על דתו. וגם התוס' והרא"ש מודים לחילוק זה, וכנ"ל. וכן מצאתי בשו"ת אור גדול (סי' א' דף ג' ב') שתירץ כאמור ע"פ דעת ר' ירוחם, והעיר ג"כ מדברי הר"ן שבת ויומא הנ"ל, ע"ש. וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' ר"ס). ועיין בתורת חיים סנהדרין (ע"ד, ע"ב). שהקשה ל"ל וחי בהם ולא שימות בהם, לאשמועינן דבשאר מצוות בצינעא יעבור ואל יהרג, הא ילפינן מדכתיב ונקדשתי בתוך בניי דבפרהסיא יהרג ואל יעבור הא בצינעא לא.

ותירץ דקמ"ל וחי בהם שאפי' ירצה להחמיר אינו רשאי, וכמ"ש הרמב"ם. ומיהו התוס' והרא"ש כתבו דרשאי להחמיר על עצמו, וכ"פ בשו"ע, ע"כ.

ולפמ"ש לא קשה מידי דאכתי קמ"ל שאינו רשאי במכוין להנאת עצמו, וכן בפיקוי"נ⁷. אלא דלפמ"ש באות ג' הא נמי נפקא ליה מדכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש דמקרא דוחי בהם לא שמעינן אלא היתר, כיעו"ש. וע"ע בזה בשו"ת חמדת שלמה (חאו"ח סי' ל"ח אות י"ז) ובשו"ת אור גדול (סי' א' דף ג', ודף ט"ז ע"ד), ע"ש ודו"ק⁸.

⁷ ועיין בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תרכ"ה, ודו"ק.

⁸ ועיקר ראיית העצי ארזים והגר"א מהתוס' סנהדרין (ע"ד, ע"ב) דמוכת דסבירא ליה כר' ירוחם י"ל לפמ"ש הכנה"ג יו"ד (סי' קנ"ז הגבי"א אות י"ד) בשם מהריק"ו (שרש קל"ז), דעד כאן לא קאמר הסמ"ק דמתת חסידות היא שיהרג ולא יעבור בשאר מצוות אלא באיסורי תורה, אבל באיסורין דרבנן אפילו מידת חסידות ליכא ליהרג בצינעא (כשמתכוון הגוי להנאת עצמו) וההוא דיבמות (קכ"א, ע"ב) איסורא דרבנן הוא שכיוון שהישראל לא היה צריך לאותו בישול כי אם להנצל ממיתה הוי ליה מלאכה שאינה

ה. כיצד החמירו חנניה מישאל ועזריה על עצמם ?

והנה בפסחים :

"ותא שמע, עוד זו דרש תודוס איש רומי : מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש - נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו (שמות ז'): "ובאו [ועלז] בביתך... ובתנורך ובמשארותיך", אימתי משארות מצויות אצל תנור - הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם - על אחת כמה וכמה"

(נ"ג, ע"ב).

ופירש רש"י :

"מה ראו, שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהם".

(רש"י, שם).

והקשו התוס' דהא בפרהסיא הוה, ומסקינן (בסנהדרין ע"ד, ע"א) דלכ"ע בפרהסיא אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור. וכתב המהרש"א בח"א :

"י"ל דלאו קושיא היא דלא פרהסיא הוה דלא הוה שם עשרה מישראל בצלם שהעמיד בבקעת דורא, וכדאמרינן גבי נעמן, שלא היו עשרה מישראל בבית רמון, דליכא פרהסיא אלא בעשרה מישראל כדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל. וההיא אלמלא נגדוה כו' אתיא כפשטיה כיוון דלא היה פרהסיא לא נצטוו לקדש השם קאמר הכא דנשאו ק"ו מצפרדעים כו'. מיהו ק"ו פריכא הוא דהצפרדעים גם שלא היו מצווין על קידוש השם בפרהסיא מ"מ הכא בצנעא דלא היו מצווין על קידוש השם לא הוה להן למסור עצמן, כיוון דנצטוו על וחי בהם. וכה"ג מצינו דילפינן ק"ו אע"ג דפריכא הוא דמכניסין הפירכא בק"ו".

צריכה לגופה, מידי דהוה אהורג מזיקים כדי שלא ימיתוהו דפטור ומותר לר"ש דק"ל כוותיה, וכן ההיא דסנהדרין (ע"ד, ע"ב) קטול אספסתא ושדי לנהרא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה וליכא איסורא אלא מדרבנן וכו', ע"ש. וכ"כ בשומו בארעא דרבנן (סי' תקמ"ה), ע"ש. לפ"ז י"ל ג"כ דע"כ לא כתבו התוס' (ע"ז כ"ז, ע"ב) שרשאי להחמיר ע"ע בשאר מצוות, אלא באיסורא דאורייתא, משאין כן הכא דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, וע"כ שלא היה בקי בהלכה. ושוב ראה שכן תירץ באמת הגאון ר' יוסף רפאל בן רבי בדרך המלך (הלי יסודי התורה פ"ה) ה"ה במל"מ הנ"ל. וכ"כ מנדפשיה בילקוט הגרשוני (מערכת מלאכה שאינה צריכה לגופה דף ל"א, ע"א) עפ"ד הרא"ש יוסף שבת (ע"ב, ע"ב), שחידש שכל שעושה באונס לצורך עכו"ם שמאיים עליו הו"ל מלאשצ'ליג, ע"ש. ולא זכר ממהריק"ו. וע"ע במ"ש המהרש"א (בי"ב ק"ט, ע"ב) ובפנ"י (שבת ע"ב, ע"ב). ומיהו השואל ומשיב קמא (ח"ב סי' ס"ב דכ"ח סע"ד) מפקפק על דעת המהריק"ו בזה. ועיין בשו"ת מי יהודה (חאו"ח סי' ל"ב). ובשו"ת מהרש"י (ח"ב סי' כ"ג בד"ה ועוד, וסי' נ"ח בד"ה וכה"ג). ובשו"ת אור גדול (סי' א' דף י"ד, ע"ב) ובשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ג סי' ה' ד"ה ע"ב). ובשאר אחרונים שהאריכו בזה. ואכמ"ל. ובאמת שהמאירי במגן אבות (עמ' פ"א) סובר שאף דרבנן רשאי להחמיר על עצמו. וכן דעת הר"ן בפ"ד דשבת (מ"ט, ע"א) ע"ש. ודו"ק.

ולפי האמור לעיל (אות ג') דמהך קרא דוחי בהם לא שמעינן אלא שמותר לעבור על איסורי תורה במקום פיקו"נ אבל שיהיה אסור להחמיר לא שמענו אלא דהדין למאי דכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, וכבר נתמעטו חמ"ו מדכתיב "אך" ונמצא שהרשות בידם אם לקדש השם או לא, והק"ו מהצפרדעים הכריע את הכף לקדש השם⁹. וכבר מצאנו כיו"ב באגרת הרמב"ם:

"דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים היו מצווים בה לעבור על המצות והיה בס עשיית מעשה, כמו שאמרו בתלמוד שלא יתעסקו בתורה ולא ימולו את בניהם או שיבעלו נשיהן נדות. ואולם זה השמד לא יתחייבו עשיית מעשה זולת הדבור בלבד, ואם ירצה אדם לקיים תרי"ג מצות בסתר יקיים ואין אשם לו, אלא אם הקרה עצמו בלא אונס שיחלל שבת והוא אינו בכך אנוס, כי זה האונס אינו מחייב לשום אדם מעשה אלא הדבור בלבד וכבר נתאמת אצלם שאין אנחנו מאמינים באותו הדבור ואינו בפי האומרו רק להנצל מן המלך כדי להפיס דעתו בדבורים מן הדבור וכל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש לא יאמר עליו אלא שעשה הישר והטוב ויש לו שכר גדול לפני השם ומעלתו במעלה עליונה כי הוא מסר עצמו לקדושת השם ית' ויתעלה. אבל מי שבא לישאל אותנו אם יהרג או יודה אומרין לו שיודה ולא יהרג, אבל לא יעמוד במלכות אותו המלך אלא ישב בביתו עד שיצא אם הוא צריך ומעשה ידיו יעשה".

(מאמר קידוש השם, בנד"מ ירושלים תש"ך, עמ' ס"א).

הנה מצאנו שאף הרמב"ם שסובר בעלמא, שבכל מקום שנאמר יעבור ואל יהרג אם נהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו, מודה שבמקום שיש קידוש השם בדבר אם נהרג ולא עבר הנה שכרו איתו ופעולתו לפניו. ובה סרה קושיית הגאון מהר"ש יפה, בספר קול על שיר השירים רבה (פרשה ז' סימן י"ג), שאיך החמירו חנניה מישאל ועזריה על עצמם למסור נפשם על קידוש השם, והרי לדברי הרמב"ם המחמיר בזה ונהרג ה"ז מתחייב בנפשו. ולפי האמור ניחא, שהרמב"ם מיירי בשאר עבירות שדינם יעבור ואל יהרג, אבל כאן שיסוד הגזירה על ע"ז רשאים הם להכניס את עצמם לחיוב קידוש השם, ואין בזה שום איסור, וכדילפינן לה במדרש מדכתיב: **אך** את דמכם לנפשותיכם, למעוטי כמעשה חמ"ו (ע"ע בסמוך)¹⁰.

⁹ שוב ראיתי שכי"כ בקצרה בס' מאורי אור עוד למועד דף י"ב ע"א.
¹⁰ ע"ע בחידושי הרמב"ן (שבת מ"ט, ע"א) שכתב גדולה מזו, שאף במצות עשה שיכולים לבטלה בע"כ בשעת השמד, לא אמרינן יהרג ואל יעבור, מ"מ אלישע בעל כנפים היה מוסר נפשו כדי שלא לבטל מעליו עול מלכות שמים ורשאי הוא בכך, ואינו כמתחייב בנפשו, אע"פ שאמרו יבטל ואל יהרג וכו', ע"ש. והרמב"ן עצמו ס"ל בעלמא דמתחייב בנפשו וע"כ לחלק כנ"ל.

ו. האם מעשה המ"ז נחשב כפרהסיא ?

ובעיקר דברי התוס' ומהרש"א אם היה פרהסיא במעשה דחמ"ו, יש להעיר מדברי המדרש וז"ל:

"על דעת רבנן עבדו ישראל עבודת כוכבים בימי נבוכדנצר, על דעת ר' שמעון בן יוחאי לא עבדו ישראל עבודת כוכבים בימי נבוכדנצר. על דעת רבנן עבדו ישראל עבודת כוכבים, כיצד? נבוכדנצר העמיד צלם והפריש עשרים ושלשה מכל אומה ואומה, ועשרים ושלשה מכל ישראל. על דעת ר' שמעון לא עבדו ישראל עבודת כוכבים, הא כיצד? נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה, ושלשה מכל ישראל, וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו עבודת כוכבים"

(שה"ש רבה פרשה ז' ס"י י"ג בפס' "זאת קומתך").

מבואר דלרבנן הוי בפרהסיא, מכיוון שהיו עשרים ושלשה מישראל. ובסנהדרין:

"בשעה שיצאו חמ"ו מכבשן האש ראו אוה"ע וטפחו לישראל ע"פ, אי"ל יש לכם אלוך כזה ואתם משתחווים לצלם?"

(צ"ג, ע"א).

ואין לומר דלא חשיב פרהסיא כיוון שהשתחוו לצלם והו"ל כמומרים לע"ז שדינם כעכו"ם. זה אינו, שהרי לא עשו זאת אלא לפנים, שהיו יראים פן יהרגו וכמ"ש במגילה (י"ב, ע"א) ודינם כישראל לכל דבר, וכמבואר בתשובת הרשב"א שהובאה בב"י יו"ד (ס"י קי"ט) ובתשובת הריב"ש (ס"י ד' וס"י קע"א), ע"ש. ואפילו לר"ש שהיו רק שלושה, כיוון שהיו נציגי ישראל, והדבר מפורסם לכל שהיו באותו מעמד חשיב פרהסיא, וכדאמרינן (סנהדרין ע"ד, ע"ב) והא אסתר פרהסיא הוה, וכמו שהוכיח בשו"ת הרשב"ץ ח"א (ס"י קנ"ח) ובשו"ת מהריק"ו (ס"י ק"ס) וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ד ס"י צ"ב) ע"ש, וז"ל המאירי סנהדרין:

"ווא"צ בפני עשרה ממש אלא די בדיעה שהרי אסתר לא בפני עשרה היה, אלא שכולם היו יודעים בכך או שמא היו רואים אותה בשעה שהיו מוליכים אותה אליו"

(עמ' ר"פ).

וכתי' האחרון דחה הבית הלל (ס"י קנ"ז) לראיית הש"ך שם מסנהדרין (שם) הנ"ל. והשמלה חדשה (ס"י ב' סעיף ט"ז ובתב"ש ס"ק כ"ז) כתב כדעת הש"ך להוכיח מסנהדרין (שם) שכל שהדבר מפורסם חשיב פרהסיא ושכ"כ מהריק"ו (שורש ק"ס) וע"ע בטהרת המים (מערכה פ' אות כ"ב) ובשורית טהרה (מערכה ח' אות מ"ט) ובשו"ת בנין ציון (ח"א ס"י ס"ד) ורב פעלים (ח"ג ס"י י"ב) וקול מבשר (ס"י ס"א), ואכמ"ל. ועכ"פ נראה שדברי

התוס' לא מדחו בגילא דחיתתא כהמהרש"א שדחה דבריהם בשתי ידיים. שוב ראיתי בשו"ת בני יהודה עייאש (ח"ב דף רי"ד ע"א) שהעיר כן בקצרה ע"ד המהרש"א דידיעה חשיב פרהסיא כמ"ש הרדב"ז והש"ך. ולעומתו ראיתי בענף יוסף על העין יעקב (פסחים נ"ג, ע"ב) בשם שפת אמת, שהואיל וישראל שהיו שם השתחוו לע"ז הו"ל מומרים לע"ז ולא חשיב פרהסיא. ויש לפלפל בדבריו¹¹.

ז. האם חמ"ז היו חייבים למסור נפשם ?

התוס' בפסחים הנ"ל כתבו :

"פ"ה מה ראו שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהן. וקשה דהא בפרהסיא הוה ומסקינן בסנהדרין (דף ע"ד, ע"א) דלכולי עלמא בפרהסיא חייב למסור עצמו אפילו אמצוה קלה? ומפ"ת דצלם זה שעשה נבוכדנצר לאו ע"ז הוה אלא אינדרטא שעשה לכבוד עצמו ולכך קאמר מה ראו, וכן משמע מדכתיב לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דדהבא לא נסגוד משמע דאלהא דידיה וצלמא תרי מילי נינהו. ואתי נמי שפיר הא דאמרינן באלו נערות (כתובות ל"ג, ע"ב) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואי ע"ז הוה ח"ו שהיו משתחיים לו. ומיהו לשון פלחו לא אתי שפיר! ור"י מפרש מה ראו שלא ברחו שהרי קודם המעשה היו יכולים לברוח כמו שעשה דניאל, כדאמר בחלק (סנהדרין צ"ג, ע"א) ג' היו באותה עצה" (נ"ג, ע"ב ד"ה "מה ראוי").

והמהרש"א בח"א כתב :

"יש לגמגם בדבריהם, דמדניאל ליכא ראיא, דדניאל שבקו לו לברוח כדאמר התם (סנהדרין צ"ג, ע"א) ונבוכדנצר אמר ייזיל דניאל מהכא דלא לימא קלי לאלהיא בנורא וכו', ודניאל נמי ברח מטעם דקאמר התם דלא לקיים ביה פסילי אלוהיהם תשרפון וגו'".

ובאמת שכדברי ר"י מבואר להדיא בשיר השירים רבה ז"ל :

"הלכו להם אצל דניאל, אמרו לו רבינו דניאל, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא, אמר להם הנה הנביא לפניכם לכו אצלו, הלכו להם מיד אצל יחזקאל, אמרו לו כמו שאמרו לדניאל נסגוד ליה או לא, אמר להם כבר מקובל אני מישעיה רבי (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, אמרו ליה מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא, אמר לון ומה אתון אמרין, אמרו ליה אן בעינן נתן ביה פגם דניהוי תמן ולא נסגוד ליה, בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא

¹¹ שוב ראיתי באגו"מ (חיו"ד סי' ע"ז) שהעלה שהמחלל שבת בפרהסיא בפני מחללי שבת כמוהו, נחשב שפיר פרהסיא והוי מומר ע"ש, ודו"ק.

סגיד ליה לבר מישראל, אמר להם אם כדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה הה"ד (יחזקאל כ') באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני. ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה, אמר לפני הקב"ה רבש"ע חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך, מתקיים את עליהן או לא, אמר לו איני מתקיים עליהם הה"ד (שם) בן אדם דבר את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' הלדרוש אותי אתם באים, מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואחר כך אתם באים לדרשני (שם) חי אני אם אדרש לכם. באותה שעה בכה יחזקאל וקוץ והילל בעצמו ואמר ווי לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה, שלא נשתייר מיהודה אלא אלו בלבד שנא' (דניאל א') ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה וזו תשובה באה להם והוה בכי ואזיל, כיון דאתא אמרו ליה מה אמר לך הקב"ה, אמר להם אינו מתקיים עליכם, אמרו לו בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו, תדע לך שהוא כן, שעד שלא באו אצל יחזקאל מה אמרו לו לנבוכדנצר (דניאל ג') לא חשחין אנחנו על דנה פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנו פלחין יכל לשזבותנא, לאחר שבאו אל יחזקאל ושמעו התשובה אמרו לנבוכדנצר (שם) והן לא ידיע ליהוא לך מלכא, בין מציל בין לא מציל ידיע ליהוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד, מן דנפקין מן גביה דיחזקאל נגלה הקב"ה ואמר לו יחזקאל מה את סבור שאיני מתקיים עליהם מתקיים אני עליהם בודאי, הה"ד (יחזקאל ל"ו) כה אמר ה' אלהים עוד זאת אדרש לבית ישראל, אלא שביק להון ולא תימר להון מידי, אשבוך להון מהלכין על תומם הה"ד (משלי י') הולך בתום ילך בטח וגו', מה עשו הלכו ופזרו עצמן בין האוכלוסין והוון אמרין והן לא מציל ידיע ליהוא לך" (פ"ז סי' י"ג).

מבואר להדיא כדברי ר"י שהיו יכולים להימלט אלא שרצו לקדש השם. ואין מכאן שום קושיא לשיטת הרמב"ם שהמחמיר מתחייב בנפשו, דשאני הכא דהוי קידוש השם שהשעה היתה צריכה לכך, והכניסו עצמם לחיוב כנ"ל¹². וכבר דחינו לעיל קושית המדרש יפה מדברי המדרש הנ"ל על שיטת הרמב"ם שהמחמיר מתחייב בנפשו לק"מ, דשאני הכא דאיכא קידוש ש"ש. וכן פסק למעשה בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' ק"ו) בעיר שגזרו עליהם שמד ויש מי שיכול לברוח משם ורוצה לקדש השם אם רשאי, והעלה שאף שיכול לברוח, אם מחמיר על עצמו לקדש השם הרי זה משובח, ע"ש (עיין להלן). עיין בזוה"ק פרשת תולדות (דף קמ"ב, ע"א) ששם נאמר ג"כ כדברי המדרש הנ"ל. ולא אכחד

¹² זכר לדבר מ"ש בביכורי יעקב והמשנ"ב בבאה"ל (סס"י תרל"ט) שרשאי להחמיר על עצמו להכניס עצמו לחיוב דסוכה לשתות בסוכה וכיו"ב, ולא דמי למי שיושב כבר בסוכה ובאו גשמים שפטור, ע"ש. וע"ע בשו"ת הגרע"א (סי' ס"ח) ד"ה אבי"ה וכו'.

שמשאלת חמ"ו לדניאל ויחזקאל נסגוד לצלמא או לא, מוכח כדברי ר"ת שלא היה ע"ז ממש, א"כ במה נסתפקו, אטו לא ידעי דבע"ז יהרג ואל יעבור, הא פרהסיא הוה, או דאנדרטי היה, ודוחק לומר שהיו מסופקים בדבר זה עצמו, אם ע"ז או אנדרטי הוה. ועיין בשו"ת בני יהודה ח"ב (דרי"ד סע"א) שהעיר ע"ד ר"ת מההיא דמגילה (י"ב, ע"א) מפני מה נתחייבו כליה לפי שהשתחוו לצלם ואם איתא דאנדרטי הוה לא היו מתחייבים כליה ולא ראה דברי התוס' ע"ז (ג', ע"א) שסיימו בדברי ר"ת, ועוד ראייה דאנדרטי הוה ממגילה (שם) מפני מה נתחייבו כליה לפי שהשתחוו לצלם וכ"ו הם לא עשו אלא לפנים וכ"ו אם ע"ז ממש היה היה להם למסור עצמן על קידוש השם. הרי דר"ת עצמו מביא ראייה מההיא דמגילה דאלמלא אנדרטי היה לא היו ניצולים בדרך נס בטעם זה שלא עשו אלא לפנים וכ"ו ועיין בדברי הכותב בעין יעקב (פסחים נ"ג, ע"ב) בשם הר"ן שהביא דברי המדרש הנ"ל. ועי' בחידושי הרשב"א (כתובות ל"ג, ע"ב), ודו"ק.

ח. האם המחמיר עובר על "לפני עיוור לא תתן מכשול"?

וראיתי בשו"ת מהרי"ל דסקין בקונטרס אחרון (סי' קמ"ד) שהביא המחלוקת אם רשאי להחמיר על עצמו כשהדין יעבור ואל יהרג, והעיר דלכאורה כיוון שרשאי לעבור, היאך יוכל להחמיר וליהרג על קידוש השם, זיל לאידך גיסא דעכו"ם מצוה על שפיכות דמים, ואין הישראל רשאי להכשילו משום לפני עיוור¹³. ומההיא דחנניה מישראל ועזריה אין ראייה, משום דמלכא לאו אורח ארעא למקטל בידיים, רק למוסרם לקוסיטנר וכדמפרשי קראי, ונמצא שאף אחד אינו עובר על שפ"ד, דלגבי המלך אמרינן אין שליח לדבר עבירה, ואין שליחות לעכו"ם, וקוסיטנר אינו מצוה על קידוש השם, ואם ימרה פי המלך יומת. עכת"ד. ולפע"ד לק"מ דלא שייך לפני עיוור אלא כשמושיט בידיים ומסייע בגופו בהכשלת העכו"ם, משא"כ כאן שאדרבה חיים ברצונו וחפצו בחיים של יראת חטא, ואינו עושה שום מעשה המסייע לשפיכות דמו, לא שייך בזה לפני עיוור. ואין להקשות מההיא דמ"ק (ה', ע"א) רמז לציון קברות דכתיב לפני עוור לא תתן מכשול. שהרי כל דין ציון קברות אינו אלא מדרבנן וכמ"ש התוס' ב"ב (קמ"ז, ע"א). ועי"כ אסמכתא בעלמא הוה. וכן ראיתי בשו"ת בית יהודה עייאש:

"ידלוא דלפני עיוור ליתיה אלא במושיט האיסור או במסייע, משא"כ ברואה ושותק דהתם ליכא אלא מטעם אפרושי מאיסורא, דכל ישראל ערבים זה לזה"

¹³ כמו שאסרו להושיט אבר מן החי לבן נח.

(ח"א, חיו"ד סי' י"ז בד"ה "מעתיח").

וכ"כ בלב שומע (מערכה ל' אות מ"ז) ובשדי חמד (מערכה ו' אות כ"ו סי' כ"ה). וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"ו (סי' כ"א). ובשו"ת שאלת שלמה (סי' מ"ה) ע"ש. ומה שדחה ג"כ המהרי"ל דסק"ן הראיה מחמ"ו שהחמירו על עצמם, משום שהמלך אינו מתחייב שאין שליח לדבר עבירה, ואין שליחות לעכו"ם, לכאורה ילי"ד ממ"ש מהריק"ש בהגהותיו חו"מ (סי' קפ"ח) דגוי לגוי יש שליחות, וכ"כ בשו"ת מהר"ם מינץ (סס"י ה') דאע"ג דאין שליחות לעכו"ם אפשר דה"מ גוי לישראל או ישראל לגוי אבל גוי לגוי יש שליחות, ע"ש. אולם המג"א סי' תמ"ח הוכיח במישור מהירושלמי (רפ"ו דמאי) שאין גוי עושה שליח לגוי חבירו ודלא כמשאת בנימין שחילק בזה. וכ"כ המל"מ (ה' שלוחין פ"ב) להוכיח מהירושלמי פ"ק דתרומות. וע"ע בספר יעיר אוזן (מערכה א' אות נ"ד) ובערוך השלחן או"ח (סי' תמח סק"ה) ובשדי חמד (מערכה א' כלל מ') ע"ש. ומ"מ מאי דפשיטא ליה דאין שליח לדבר עבירה בכה"ג, תמהני ממ"ש בבראשית רבה:

"מיד כל חיה אדרשנו, זה המוסר חבירו לחיה להורגו מיד איש אחיו זה השוכר אחרים להרוג את חבירו. שופך דם האדם באדם דמו ישפך, אי"ר חנינא כולחון בהלכות בני נח, בעד אחד בדיין אחד וכו', שופך דם האדם באדם, ע"י שליח דמו ישפך..."

(פרשה ל"ד סי' י"ג-י"ד).

ופירש רש"י, שאע"פ שבדיני ישראל השולח פטור מדיני אדם דאין שליח לדבר עבירה (כדאיתא בקידושין מ"ג, ע"א) בהלכות בני נח אינו כן, שהשולח להרוג את חבירו חייב, דכתיב שופך דם האדם באדם, כלומר ע"י שליח, דם השולח ישפך. וכ"כ במתנות כהונה שם דלגבי ב"נ השולח להרוג חייב. וכן הוכיח במישור הגאון בעל מל"מ בפרשת דרכים (דרוש ב' ד"ו ע"ב) ושכ"כ מהר"ש יפה וע"ש. וכ"כ בספר משנת חכמים (ה' עכו"ם סי' ט"ז) והובא בספר פרדס יוסף (פרשת מקץ דף שט"ו, ע"ב) ע"ש. וכ"כ בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' מ"ה אות ו') ע"ש. עיין ברמב"ם:

"השוכר הורג להרוג את חבירו או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפתו והניחו לפני הארי והרגו, כל אחד מאלה שופך דמים הוא ועוון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים, אבל אין בי"ד ממיתין אותו".

(הלכות רוצח פ"ב, ה"ב)

וזה בישראל, אבל בן נח השולח עבדיו להרוג - נהרג כמ"ש הרמב"ם:

"בן נח שהרג נפש אפילו עובר במעי אמו נהרג עליו, וכן אם הרג טריפה או שכפתו ונתנו לפי ארי או שהניחו ברעב עד שמת, הואיל והמית מכל מקום נהרג, וכן אם הרג רודף שיכול להצילו באחד מאיבריו נהרג עליו, מה שאין כן בישראל רעב עד שמת הואיל והמית מכל מקום נהרג".

(ה' מלכים פ"ט, ה"ד).

ויגיד עליו רעו לחייב גם בהורג ע"י עבדיו. וכמ"ש במדרש הני"ל¹⁴ וכ"ש במלך עריץ כנבוכדנצר שדבר אחד מדבריו לא ישוב ריקם ואין ספק שעבדיו יקיימו גזירתו ודאי שמתחייב מיתה בשופכו דם נקי, וכיוון שהותר לחמ"ו להחמיר ש"מ דליכא למיחש משום לתא דלפני עיוור בהכי. ועיין בתשובות הרשב"ץ שהובאה בב"י חו"מ (ס"י שפח) דבמוחזק ועומד לכך לא שייך אין שלדי"ע וכו' ע"ש. ועי"ע בספר שארית יעקב אלגאזי (פרשת בלק דפ"ב סע"ב וע"ג) ע"ש, ודו"ק.

ט. האם יכול למסור את נפשו כשאינו יכול לעמוד בנסיון?

ועינא שפיר חזי להגר"י אייבשיץ בספר יערות דבש ח"א (דכ"ב ע"ג) שישב על מדוכה זו, דמאי פריך מה ראו חמ"ו למסור עצמן לכבשן האש על קידוש השם, והרי לגבי ע"ז קי"ל דיהרג ואל יעבור לכ"ע כשזה בפרהסיא וכמ"ש התוס', וכתב ליישב ע"פ מ"ש בע"ז (י"ח, ע"א) גבי ר' חנינא בן תרדיון, שא"ל אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש (להקל יסוריו), א"ל מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו. וכתב התוס' :

"אומר ר"ת דהיכא שיראים פן יעבירו עכו"ם ע"י יסורין שלא יוכלו לעמוד בהן אז מצוה לחבל בעצמו כהיחא דגיטין (ני"ז, ע"ב) בילדים שנשבו לקלון והטילו עצמן לים. והנה אמרינן במדרש, אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, יכול חמ"ו ת"ל אך, ונראה שגם חמ"ו היו יראים פן ייסרו אותם ויעבירו על דת, כדאמרינן בכתובות (ל"ג, ע"ב) אלמלי נגדו לחמ"ו הווי פלחי לצלמא, ובההוא פחדא הווי יתבי, כי הווי מזרע המלוכה ומפונקים מנוער, ולכן כשהגיעו סמוך לכבשן האש לא המתינו שישליכו אותם לתוכו, אלא מיהרו והשליכו עצמן לכבשן האש כדי להיפטר מידי נבוכדנצר לבל יתעולל בהם בהכאות ויסורין, ולא עשו כר"ח בן תרדיון הני"ל וכן מוכח בפסוקי דניאל שהאנשים שבאו להשליכן לאש נשרפו מחום הכבשן, ועכ"ז השליכו הם עצמם לכבשן האש לקידוש השם, וזהו מה ראו חמ"ו שהשליכו עצמן ולא המתינו עד שישליכו אותם, מש"ה קאמר שלמדו ק"ו וכו"ו.

(תוס' שם, ד"ה "ואל יחבלי")

ולזה כיון מדעתו הרה"ג משמרות כהונה בחידושיו לפסחים (ני"ג, ע"ב) ע"ש. אולם בתשובה לגאון שהובאה באוצר הגאונים לסנהדרין איתא בזה"ל:

"בכל מתרפאין חוץ מע"ז וג"ע ושפ"ד, פירוש והא דאמרינן בפרק מקום שנהגו ועוד דרש תודוס איש רומי מה ראו חמ"ו שמסרו נפשן לתוך כבשן האש לאו למימרא שהיה להם להחיות עצמן ולעבוד ע"ז, אלא שהיה

¹⁴ ומשם המקור של דברי הרמב"ם שכפתו והניחו לפני הארי, דילפינן הכי בב"ר מדכתיב מיד כל חיה אדרשנו, זה המוסר חבירו לחיה להורגו.

להם להרוג עצמם כאשר עשה שאול, אינן תודוס ס"ל כר' ישמעאל דאמרינן (ע"ז כ"ז, ע"ב) רי"ש אומר שאם אי"ל לאדם עבוד ע"ז ואל תהרג שיעבוד ואל יהרג שנאמר 'וחי בהם' ולא שימות בהם, יכול אפילו בפרהסיא ת"ל ולא תחללו את שם קדשי, ואע"ג דחמ"ו בפרהסיא הו' מיהו אע"ג דכתיב ולא תחללו את שם קדשי, לא חזינא מיניה בהדיא שימסור נפשו על קדושת השם והם נשאו ק"ו וכו' וכיוון שנצטוינו על קדוש השם דכתיב 'ולא תחללו' חייבים אנו למסור נפשנו בו" (עמ' תכ"ח ס"י תתקפ"ב)¹⁵.

הא קמן שמבואר בדברי הגאון להיפך שהיה להם להרוג עצמם והם לא עשו כן אלא המתינו עד שישליכום לכבשן האש¹⁶. אלא שלכאורה דברי המדרש שה"ש רבה הנ"ל עומדים מנגד לדברי הגאון, שהרי בלא"ה יכולים היו לברוח ולמה להם לשלוח יד בנפשם כמו שעשה שאול וצ"ע. ובעיקר דברי הגאון שיותר היה להם להרוג עצמם תליא באשלי רברבי כי באורחות חיים כתב:

"בב"ר דורש אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אזהרה לחונק נפשו, יכול אפילו כחמ"ו: ת"ל אך. פירש בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג את עצמו אם הוא ירא שלא יוכל לעמוד בנסיון. וכן יכול אפילו כשאול בן קיש שאם ירא שמה יעשו לו יסורין קשים שלא יוכל לעמוד בנסיון שיוכל למסור עצמו למיתה? ת"ל אך. ומכאן מביאים ראייה השוחטים התינוקות בשעת השמד. ויש שאוסרים, ומפרשים ת"ל אך שאינו יכול (לעמוד) להרוג עצמו וחמ"ו מסרו עצמם ביד אחרים אבל הם לא פגעו בעצמם. ושאול בן קיש שלא כרצון חכמים עשה. ומעשה ברב אחד ששחט תינוקות בשעת השמד שירא שיעבירו על דת, והיה עימו רב אחר וכעס עליו וקראו רוצח והוא לא חשש לדבריו ואמר הרב המונע אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה, וכן היה שתפשוהו גויים והיו פושטים את עורו ונותנים חול בין העור לבשר. ואח"כ נתבטלה הגזירה, ואם לא שחט אותן אפשר שהיו נצולים"

(ח"ב הלכות אהבת השם ויראתו סעיף א).

ומשמע שמסקנתו שאין להרוג עצמו כדברי האוסרים¹⁷. ובשוחר טוב:
"כיוון שראו כן חמ"ו השליכו עצמן לכבשן האש לקדש שמו של הקב"ה"

¹⁵ ותירוץ אחרון קרוב למה שכתב המהרש"א בפסחים (ס) אלא שמפורש כאן דהוי פרהסיא וכמש"כ לעיל, ודו"ק.

¹⁶ והתירוץ בגמ' שנשאו ק"ו בעצמם וכו', ובכה"ג שהדבר נעשה בפומבי יש קידוש השם יותר מאשר יהרגו עצמם בסתר.

¹⁷ אלא דקשה דהא אך אתא למיעוטי שלא יהיו בכלל האיסור. וכבר עמד בזה בשו"ת חיים שאל ס"י מ"ו וע"ע בספר פני מבין על סנהדרין דק"צ ע"א ואכמ"ל. ועכ"פ גם מהאורחות חיים מוכח שלא כדעת היערות דבש והמשמרות כהונה שחמ"ו השליכו עצמם לכבשן האש, שהרי בדברי האוסרים מבואר שחמ"ו מסרו עצמם ביד אחרים והם לא פגעו בעצמם (ועיי' בלשון דעת זקנים מבעלי התוס' בפרשת נח ט', ה') ודו"ק.

(מזמור כ"ח, ע"ש).

משמע קצת כדברי היערות דבש והמשמרות כהונה, וי"ל.

י. האם מותר לפרוש מן הצבור כדי להציל עצמו ולברוח?

ואנוכי הרואה בשו"ת שבות יעקב שנשאל:

"אודות עיר אחת שגזרו שמד על היהודים אשר בתוכה שלפי הדין מחוייבים ליהרג ולא לעבור על דת, ומקצת אנשים מתושבי העיר יכולים לברוח ולהימלט על נפשם, אם חייבים לברוח כדי שלא יהיו כמאבדים עצמם לדעת, או אל יפרשו מן הצבור ומחוייבים למסור נפשם על קידוש השם?

ונראה שלכאורה יש ללמוד מדברי ר"י בתוס' (פסחים נ"ג, ע"ב) שאין רשאים לברוח, שפירש ר"י מה ראו חמ"ו שלא ברחו ומסור עצמם לכבשן האש על קידוש ה' שלמדו ק"ו וכו'. ואין ראייה להיפך מדניאל שברח, דהתם מאת ה' היתה זאת שיברח וימלט על נפשו, כדאמרינן בסנהדרין (צ"ג, ע"א) שלושה היו באותה עצה הקב"ה דניאל ונבוכדנצר. הקב"ה אמר ניזיל דניאל מהכא כי היכי דלא לימרו בזכותיה אתנצל וכו'. ברם בקושטא זה אינו, וכל שיכול לקיים שניהם שלא לעבור על הדת ולקיים וחי בהם ולא שימות בהם עדיף טפי וערוקיה מסתייה. וכדאשכחן בב"מ (פ"ו, ע"א) דרבה בר נחמני ברח בשעת השמד. ובסנהדרין (נ"ד, ע"א) שאל ר"י את בן בבא לתלמידיו בני רוצו וכו'. ובכדי לתרץ דברי ר"י, י"ל כי הנה בלא"ה קשה דמאי ק"ו הוא מצפרדעים הרי שם נגזר עליהם אלא מאת ה' שיבואו באש כדכתיב ובתנוריד ובמשארותיך מה שאין כן חמ"ו שלא נצטוו על כך, אלא צ"ל דס"ל לר"י שגם חמ"ו נצטוו על כך, כדאמרינן (בסוטה י', ע"ב) יצאה בת קול ואמרה (ליהודה) אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל שלשה בניך מן האור והם חמ"ו, לפיכך לא ברחו להימלט על נפשם, ואין למדין מהם למקום אחר, ולכן רשאים לברוח, מ"מ אם רצו להחמיר על עצמם ולמסור נפשם על קדושת השם זכורים לטוב, ולא חשיבי כמאבד עצמו לדעת, וכדאיתא (בע"ז י"ח, ע"א) גבי ר"ח בן תרדיון".

(ח"ב, סימן ק"ו).

וחזות קשה הוגד לי בכל דבריו כולה מקשה אחת, כי מה שרצה מתחילה ללמוד מדברי ר"י שאין רשאים לברוח נראה דאשתמטיתיה דברי המדרש שה"ש רבה הני"ל, שאחר שהורה להם יחזקאל הנביא: "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם", השיבו שברצונם לקדש את השם כדי שלא יאמרו אוה"ע שכל העולם השתחוו לצלם של נבוכדנצר וכמבואר לעיל, נמצא שאין זה מן הדין, אלא להוראת שעה לקדש את השם, וגם ר"י אזיל בשיטת המדרש, וא"כ מעיקרא אין מקום ללמוד מדברי ר"י

שאסור לברוח, אדרבה ממקור הדברים במדרש נלמד שיש לברוח. וכן מבואר בשו"ת הריב"ש (סימן קע"א) שהביא להלכה דעת הרמב"ם (הלי' יסודי התורה פ"ה, ה"ד) שאם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה כן הנה הוא ככלב שב על קיאו ונקרא עובד ע"ז במזיד ונטרד מעוה"ב ויורד למדריגה התחתונה של גיהנם, ע"כ. והוסיף הריב"ש ע"ז :

"לכן בשעת השמד שהשליט ההוא גוזר שמד על ישראל לעבוד ע"ז ולעבור על המצוות, כל מי שיכול לברוח או להסתתר ממנו ולא עשה כן ועבר על הדת חייב בדיני שמים, ולזה אמרו במגילה (י"ב, ע"א) מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה, מפני שהשתחוו לצלמו של נ"י, ואע"פ שעשו כן מתוך אונס, שהרי גזר דמאן דלא יסגוד ליה ביה שעתא יתרמי לגו אתון נורא יקדתא, וכתבו במו"ל באיש ההוא ולא אנוס, מ"מ נתחייבו כליה, מפני שגלוי לפני הקב"ה שהיו יכולין לברוח או להסתתר מן המלך. וכמבואר במדרש חזית שהלכו חמ"ו לשאול מיחזקאל ואמר להם כך מקובל אני מישעיה רבי: "חבי כמעט..." ולזה אמרו בפסחים (נ"ג, ע"ב) מה ראו חמ"ו שהפילו עצמן לכבשן האש, נשאו ק"ו בעצמן וכו'. ומה זו שאלה והלא בע"ז קי"ל דיהרג ואל יעבור אלא מפני שהיו יכולים לברוח ולהסתלק משם, אלא שכל עצמן היו מתכוונים לקידוש השם. וע"ע בתשובת הריב"ש (סי' י"א) שהביא דברי הרמב"ם באגרתו, שכל שאפשר להם לברוח ולהציל נפשם חייבים לעשות כן, אפילו אם יעזו את בנייהם ובני ביתם שאהבת ה' ויראתו ותורתו קודמת לכל, ואח לא פדה יפדה איש ע"ש. ובפ"ח (הלי' יסודי התורה פ"ה ה"ג) כתב, ויש לדקדק חמ"ו למה מסרו עצמן למיתה בשלמא למ"ד שהצלם היה ע"ז ניחא, אלא לר"ת שהיה אנדרטי, וגם אם נאמר שבמקום שאינו מחוייב ליהרג ה"ז מתחייב בנפשו א"כ קשה שאיך מסרו עצמם למיתה. וי"ל שלגדולי הדור כמותם דאיכא קידוש השם טובא לכ"ע שרי לממסר נפשייהו. ותדע שהרי היו יכולים לברוח כדאיתא במדרש חזית שאמר להם יחזקאל "חבי כמעט...", והם השיבו שברצונם לקדש השם, שהכל יאמרו הדין צלמא כל אומיא סגדין ליה בר מישראל. וכ"כ התוס' פסחים (נ"ג, ע"ב) בשם ר"י שהיו יכולין לברוח והם לא ברחו לקדש השם וסיים הפר"ח ופשיטא דמי שיכול לברוח ואינו בורח דלכ"ע הוי מתחייב בנפשו אלא דחמ"ו שאני כדכתיבנא"

(שו"ת הריב"ש, סימן קע"א).

אתה הראת לדעת שהפרי חדש תנא ופליג גם על מסקנתו של השבות יעקב, שאם מחמירים על עצמם ואינם בורחים ומוסרים נפשם על

קידוש השם זכורים לטוב, ולדעת הפר"ח אדרבה הוּו כמאבד עצמו לדעת¹⁸.

יא. ביאור הק"ו מהצפרדעים

גם מה שהקשה השבות יעקב דמאי ק"ו הוא, הרי הצפרדעים נגזר עליהם מאת ה' שיבואו באש משא"כ חמ"ו שלא נצטוו על כך? לק"מ שהרי לא נגזרה על צפרדעים מסויימים וידועים שהם יבואו באש אלא נגזר באופן כללי "ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך" וכל אחת מהצפרדעים תוכל לבחור לה מקום הנראה לעיניה ותמלט נפשה מהאש ותדחה מצוה זו על חברותיה, ועם כל זה קפצו לתוך האש לקדש שמו יתברך, וא"כ ק"ו אמת ויציב הוא. ולא אכחד כי ראיתי להר"ף בעין יעקב ובשפת אמת בחידושים לפסחים שם שג"כ הקשו כדברי השבות יעקב דמאי ק"ו הוא הרי על הצפרדעים נגזר שיבואו באש, אבל לפע"ד לא קשה מידי. ומצאתי בספר לוית חן (פרשת וארא) שתירץ כדברינו, ונסתייע ממ"ש כיו"ב הרמב"ם בשמנה פרקים (פרק ח') שאע"פ שהגזירה היתה מהקב"ה כי גר יהיה זרעך וכו', ענש את המצרים ששעבדו בישראל לפי שלא גזר על איש ידוע, וכל מי שהיה רוצה להמנע מלשעבד הרשות בידו, וא"כ בבחירתם שעבדו בישראל, ולא ע"פ גזירת הקב"ה¹⁹. וה"נ לענין זה שלא גזר הקב"ה אלא על קצתם, וכל אחת היתה יכולה להציל עצמה ולומר שחברותיה יקיימוה בידה. והובא בילקוט הגרשוני בפסחים שם. והיותר תימה בעיני תירוץ של השבו"י שאף חמ"ו נגזר עליהם למסור עצמם לכבשן האש ע"פ הבת קול שעתידה להציל שלושה מבניו, שהרי בודאי לא ידעו הם מהבת קול הזאת שא"כ לא הוצרכו לשאול מיחזקאל אם הקב"ה עושה להם נס, וכשאמר להם שאינו מתקיים עליהם, אמרו אע"פ שלא יעשה להם נס מוכנים למסור נפשם על קידוש השם והרי כבר הובטח ע"י הבת קול שינצלו. ועוד שהרי אמרו בתורת כהנים:

"מכאן אמרו כל המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושים לו נס, ושלא לעשות לו נס עושים לו נס. שכן מצינו בחמ"ו שאמרו לנ"י לא חשחן אנחנו על דנא פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנו פלחין ליה יכיל לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך מלכא ישיזב, והן לא ידיע להו לך מלכא דלא להך לית אנן פלחין ולצלם דדהב דהקמת לא סגדין"
(פרשת אמור ס"י קל"ז).

¹⁸ ועיין לעיל אות ז'. ומיהו להלכה דעת הגאון הנצי"ב בהעמק שאלה (פרשת וארא שאילתא מ"ב אות ב') כהשבו"י ודלא כהפר"ח, ודו"ק.

¹⁹ וכן הוא ברמב"ם הלכות תשובה ספ"ו ועיין בהשגות הראב"ד שם.

ואם איתא לדברי השבות יעקב הרי כבר ידעו שעושים להם נס ע"פ הבת קול הנ"ל אלא ודאי שלא ידעו מזה כלל. ועוד למה בכה יחזקאל לפני שיתבשר מהקב"ה שיצילם, מי איכא מידי שהם יודעים ויחזקאל הנביא לא ידע? אלא ודאי כיוון שנאמר ע"י הב"ק שלושה מבניך ולא פורש מי הם, לא נודע הדבר שהם חמ"ו עד לאחר הצלתם. ואיך שיהיה בודאי דלא חשיב ציווי מפורש בהבטחת בת קול, רק שאם יבואו באש ינצלו, ואם כבר נחשב הדבר לציווי ע"פ הבת קול לא היו צריכים ללמוד ק"ו מצפרדעים, סו"ד כל דברי השבות יעקב בזה מראש ועד סוף פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה. ואחר זמן ראיתי בספר פתח עינים (פסחים נ"ג, ע"ב) שגם הוא השיג על השבות יעקב בתירוצו הנ"ל, שא"כ ידעו חמ"ו שהם ניצולים ומהכתובים ומהמדרש שה"ש רבה מוכח שמסרו עצמן למיתה ממש. וסיים ומכאן תשובה ג"כ עמ"ש הר"י"ף בעין יעקב, שחמ"ו למדו ק"ו מהצפרדעים שעתידים גם להנצל מהאש, וכמ"ש רז"ל שאלה שנכנסו לתנור לא מתו, שנאמר וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצירות ומן השדות ולא אלה שבתנורים, לפי שמסרו נפשם על קידוש השם. שפשט מאמר חז"ל היפך דרכו של הרב, וגם מדברי חז"ל למדנו שמסרו נפשם ממש על קידוש השם. ושוב בסו"ד הביא דעת הפרי חדש הנ"ל שלא הותר כן אלא לגדולי הדור כחמ"ו ע"ש²⁰. והן אמת שיש להעיר ממדרש שוחר טוב, וז"ל:

"ומניין דרשו חנניה מישראל ועזריה להשליך נפשם על קדושת השם, נשאו קל וחומר מצפרדעים, מה כתיב בהן, ובתנור יך ובמשארותיך (שמות ז', כ"ח), אימתי משארת מצויה אצל התנור, בשעה שהוא חם, מלמד שהיו הצפרדעים משליכות עצמן לתוך התנור, ויורדות לקדש שמו של הקב"ה. ומה פרע להם הקב"ה? כל הצפרדעים שבמצרים מתו, שנאמר וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות (שמות ח', ט'), ואותן שירדו לתנור לא מתו, מפני שמסרו עצמן לשריפה לקיים גזירתו של הקב"ה. לפיכך עלו חיים מן התנור, וירדו ליאור, שנאמר רק ביאור תשאנה (שמות ח', ז'). תודוס איש רומי אומר דרשו חנניה מישראל ועזריה ואמרו ומה אם צפרדע שאין להם זכות אבות, ועל ידי שמסרו עצמן על קדושת השם ניצלו, אנו בני אברהם יצחק ויעקב, ונצטוונו על קדושת השם, ועתיד ליפרע לנו שכר שלם, על אחת כמה וכמה שאנו חייבין למסור נפשינו על קדושת השם"

(מזמור כ"ח).

וזה סיוע להר"י"ף שלמדו ק"ו שינצלו מכבשן האש. וכ"כ מהר"ש אלגאזי בספר זהב שבא (ע"ח, ע"ב) ע"ש. ומ"מ נראה דלאו ק"ו גמור הוא, שמא יגרום החטא. ועיין להר"ש משאנץ בתוס' הרשב"א על

²⁰ וכן העיר בספר פני מבין ח"ב דקפ"ט ע"ג, והביא ג"כ דעת הריב"ש הנ"ל.

פסחים (ני"ג, ע"ב) שכתב מפרש רבינו מאיר מה ראו חמ"ו שסמכו על הנס, כדכתיב "אלהנא דאנן פלחין יכיל לשיזובתנא מידך", למדו ק"ו מצפרדעים שבטחו ביוצרים, וירדו לתנור ולא מתו כדכתיב וימותו הצפרדעים וכו' אבל שבתנורים לא מתו. וקשה לרבי דהול"ל מסרו עצמן להינצל ועוד ח"ו שמסרו עצמן בשביל כך, דאמרינן בת"כ כל המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס ע"כ ויש ליישב דברי רבינו מאיר, שהם בעצם דברי השוחר טוב דההיא דת"כ לק"מ דהתם מיירי באופן שהוא חייב לקדש השם, לכן אסור לו לחשוב על נס, אבל במעשה של חמ"ו שהיו יכולים לברוח ולהסתתר, וכל כוונתם רק לקדש השם הרי ע"י הנס יתקדש שמו של הקב"ה ביתר שאת ויתר עוז כמו שיה בסופו של דבר, לכן רשאים היו לבטוח בקב"ה שיעשה להם נס, ונסתייעו גם מהק"ו דצפרדעים²¹. ובספר זהב שבא (דע"ח, ע"ב) הקשה מה לצפרדעים שאין בהן דעת, ולק"מ כי כל בעל חי חנן אותו הקב"ה בינה להציל עצמו מהפחיתים וקוצים וברקנים, וכאן ציפור דעה זו היתה עולה אל התנור ורואה בו את האש וזורק עצמה לתוכו, הא ודאי שנעשה כ"ז לעשות רצון הקב"ה בברואיו²².

יב. "נח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו

ברבים" – רשות או חובה ?

אני טרם אכלה לדבר בני"ד אבוא להעיר בהא דנקטינן :

"נח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר דכתיב היא מוצאת"

(ב"מ נ"ט, ע"א).

ובתוס' כתב :

"כדאמר בפי' הזהב (ב"מ דף נ"ח, ע"ב) כל היורדין לגיהנם עולין חוץ משלשה וחד מינייהו המלבין פני חבירו ברבים ואומר נמי (שם נ"ט, ע"א) נח לו לאדם שיבעול ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים, מנלן? מדוד

²¹ וכעין זה כתב מהר"ש פרימו, הובא בפתח עינים (ר"ה ד', ע"א) דדוקא בעושה מצוה שחייב לעשותה צריך לעשות ע"מ שלא לקבל פרס, משא"כ במי שפטור מהמצוה ומכניס עצמו לחיוב קיומה כגון שנתן צדקה כדבעי למעבד, ואח"כ נתן תוספת לצדקה רשאי לעשות ע"מ שיקבל פרס שיחיה בנו וכדומה. והפתח עינים הביא ראיה לזה מב"ק ט', ע"ב הידור מצוה עד שליש, ע"כ משלו מכאן ואילך משל הקב"ה וכו' ע"ש. וכיו"ב מבואר במהרש"א בח"א (סוטה י"ד, ע"ב) א"ל הקב"ה למשה כלום אתה מבקש אלא ליטול שכר כו', והקשה דהא תנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס? ותירץ דהתם במצוה שכבר נתחייב בה משא"כ כאן שעדיין לא בא לא"י ששם חיוב המצוות והקב"ה לא רצה שיתחייב בהן והוא מכניס עצמו לעול המצוות רשאי לעשות ע"מ לקבל שכר ע"ש.

²² ובהבא שבא תירץ דהיינו השר שלהם דכתיב ותעל הצפרדע, וכעין מה שכתב מצרים נוסע אחריהם שרו של מצרים ע"ש ודו"ק.

ונראה האי דלא חשיב ליה (פסחים כ"ה, ע"א) בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פקוח נפש עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות

(סוטה י', ע"ב).

ורבינו יונה בשערי תשובה כתב וז"ל:

"והנה אבק הרציחה - הלבנת פנים, כי פניו יחווירו ונס מראה האודם, ודומה אל הרציחה, וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בבא מציעא נ"ח, ע"ב). והשנית, כי צער ההלבנה מר ממוות, על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בבא מציעא נ"ט, ע"א): לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות, אכן דימו אבק הרציחה אל הרציחה, וכמו שאמרו (סנהדרין ע"ד, ע"א) כי יהרג ולא ירצח. ודומה לזה אמרו שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חבירו ברבים. ולמדו זה מענין תמר, שנאמר (בראשית ל"ח, כ"ה): "היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה וגו'", הנה כי אף על פי שהוציאוה לשרף, לא גלתה כי היתה הרה מיהודה, שלא להלבין פניו"

(שער ג' סי' קל"ט).

לפי"ז מתורצת קושיית התוס' דהלבנת פנים אביזרא דשפ"ד ולכן לא מנאוה בפ"ע. ולכל הדעות נראה דמ"ש נח לו לאדם וכו' הוא חיוב מן הדין ודלא כמ"ש בעיון יעקב, וז"ל:

"מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב, אע"ג דאשת איש חמיר טפי מהלבנת פנים, שהרי בא"א יהרג ואל יעבור משא"כ במלבין פני חבירו, רק דאמרינן בסמוך נח לו לאדם שיפיל עצמו ולא שיהא מחוייב להרוג עצמו, מ"מ עונש דא"א בעוה"ב אינו חמור כ"כ, דיצר אלבשיה ומים גנובים ימתקו, מה שא"כ במלבין פני חבירו שאין יצרו תוקפו כ"כ, ולכן חמור הוא ואין לו חלק לעוה"ב"

(ב"מ נ"ט, ע"א).

נמצא שהבין שאין זה מן הדין, ותימה שא"כ לדעת הרמב"ם שכל מקום שנאמר יעבור ואל יהרג אינו רשאי ליהרג שהוא מתחייב בנפשו, א"כ למה נח לו לעשות כן אם אינו מחוייב. ובאמת שראיתי בספר פני מבין ח"ב (דקס"ו) שהביא ד' התוס' סוטה הנ"ל וכתב בשם הרב בנין שלמה (דצ"ד ע"ד) שמד' התוס' מוכח להדיא דמ"ש נח לו לאדם לאו דווקא אלא דינא וחיובא הוא דחשיב כשופך דמים והוסיף הבנין שלמה בסוה"ס להוכיח כן בראיות דחשיב כשפ"ד ויהרג ואל יעבור ע"כ. ברם חזי הוית להגאון בעל פמ"ג בספר תיבת גומא (חקירה ה' דע"ה ע"ב) שכתב ע"ד התוס' בסוטה, וק"ל דאכתי הו"ל למחשב רבותא אף זה, וגם ביהודה הרי רצה לשרוף את תמר, והתוס' פסחים (כ"ה, ע"ב) דאף בשפ"ד אם אומרים לו הנח עצמך להשליך אותך על תינוק לא אמרינן

בהא יהרג ואל יעבור, דאדרבא מאי חזית דמא דחברך סומק טפי, כל שאינו עושה מעשה, ובתמר היתה רשאית להציל עצמה ולפנים משורת הדין עבדה, וצ"ע. ולכאורה קשה דהתינח לשיטת התוס' (ע"ז כ"ז, ע"ב) דס"ל שאם רצה להחמיר על עצמו בשאר מצוות ליהרג ולא לעבור רשאי א"ש נמי הא דתמר דלפנים משורת הדין עבדה, אבל מה יענה ביום שידובר בו מ"ש הרמב"ם שכל שהדין יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו. ועוד שהרי כבר בארנו לעיל (אות ד') שאפילו לדעת התוס' הנ"ל, הני מילי בעכו"ם שמתכוון להעבירו על דתו, לכן רשאי להחמיר על עצמו לקדש השם אבל בלא"ה אינו רשאי, וה"ה במל"מ והעצי ארזים הוכיחו כן מדברי התוס' (סנהדרין ע"ד, ע"ב) כיעו"ש. א"כ הכא לא היתה רשאית תמר להחמיר על עצמה אליבא דכ"ע, אלא ודאי דהיינו מדינא, וכדברי התוס' בסוטה ור' יונה הנ"ל. וכיו"ב קשה לי על הגאון פני יהושע בחידושו לב"מ שכתב:

"ואמר מר זוטרא בר טוביה כו' נח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש כו'. נראה לי דמהכא נמי מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא דהא מאבד עצמו לדעת הוא עוון גדול שנאמר בו כל המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא ואפי"ה התירו לו כדי שלא ילבין א"כ מוכח דמלבין אין לו חלק לעולם הבא. אמנם עכשיו שהתירו לו חכמים אין זה מאבד עצמו לדעת שהרי לדעת המקום ודעת חכמים עושה כן, אלא דלולי שמלבין חמור כ"כ לא התירו לו חכמים לאבד עצמו שהרי בכל העבירות שבתורה אמרו יעבור ואל יהרג חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים דגלי בהו קרא אבל במלבין לא מצינו קרא על זה, אע"ג דילפינן מתמר מ"מ תקשה תמר גופה מה ראתה על ככה ולא דרשה וחי בהם ולא שימות בהם כמו שהקשו בגמרא על חנניה מישאל ועזריה, אלא על כרחך דמילתא דפשיטא היא דעון זה חמור מכל העבירות כיון שאין לו חלק לעולם הבא והיינו כמו שכתבתי לעיל בשם התו"ט דמקרא יליף לה, וק"ל"

(נ"ט, ע"א).

ומוכח שאין זה דרך חיוב, רק שהותר לאבד עצמו משום כך, ולא זכר שם מדברי התוס' סוטה ור' יונה הנ"ל. וגם עליו תעבור כוס התימה דסו"ס תקשה שאם אין חיוב שיהרג ואל יעבור, איך אפשר להחמיר ע"ע בזה, והרי בין לרמב"ם בין להתוס' אסור להחמיר ע"ע ומתחייב בנפשו.

ועלה על דעתי ליישב דברי הפמ"ג בתיבת גומא הנ"ל, כי י"ל שאף הרמב"ם דס"ל שהחמיר על עצמו מתחייב בנפשו, היינו בישראל דכתיב ביה וחי בהם ולא שימות בהם, וס"ל להפמ"ג דמהכא ילפינן איסורא נמי משא"כ בבן נח י"ל דרשאי להחמיר על עצמו, דלא כתיב ביה וחי בהם. ועיין להרא"ם (פרשת שמות ד', כ"ד) שהקשה שאיך עבר

משה רבינו על מצות מילה משום פיקו"נ שחשש לסכנת הולד, והלא עדיין לא נתנה תורה דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם. ותירץ דמסברא ידע שיותר טוב לבטל מצוה אחת במקום סכנה כדי שיוכל לקיים אח"כ כל המצוות, ממה שיקיים מצוה אחת ויבטל כל המצוות. מוכח דלגבי ב"נ אין איסור משום וחי בהם ולא שימות בהם. והא דכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, היינו שלא במקום מצוה²³. וראיתי שהדבר שנוי במחלוקת כי בפרשת דרכים (דרוש ב' ד"ו ע"ב) הביא מה שכתב מהר"יט ב"ס"פ תולדות דמ"ש הנמוק"י פרק בן סורר ומורה שאדם גדול רשאי להחמיר ע"ע לקדש השם ה"מ ישראל, אבל בני נח שלא נצטוו על קד"ה מה בצע שיחבול בעצמו. ושוב הביא מ"ש מהר"ש יפה בפרי תאר פרשת נח (פרשה ל"ד ס"י י"ט) עמ"ש ואך את דמכם לנפשותיכם יכול אפילו כחמ"ו ת"ל אך וקשה דהא נפקא לן ממ"ש ואהבת את ה' אלוקיך בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך (ברכות נ"ד, ע"א) וי"ל דהתם בישראל, והכא בב"נ שאע"פ שאינם מצווים על קד"ה אם מסרו נפשם שלא לעבוד ע"ז לא מחייבי משום חובל בעצמו אלמא דאף ב"נ רשאי להחמיר למסור נפשו על קדוש השם. והפמ"ג יסבור שכן נח רשאי להחמיר ע"ע אפילו לדעת הרמב"ם כיוון שלא נאמר בהם וחי בהם ולא שימות בהם. וכ"כ הגאון מהר"ץ חיות בסוטה (נ"א, ע"ב) שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו, משום דאף שב"נ אינו מצוה על קד"ה מ"מ לכ"ע רשאי להחמיר.

ואע"ג דבסנהדרין (נ"ט, ע"א) אמרינן מנין שאפילו עכו"ם שעוסק בתורה הרי הוא ככ"ג שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובתוס' שם בשם ר"ת כי "אדם" ממעט עכו"ם, אבל האדם כולל עכו"ם, י"ל דההיא דרשא בעלמא ועיקר קרא משתעי בישראל, וכמ"ש התוס' בסנהדרין (ע"ד ע"ב).

שו"ר במהרש"א שם שעמד על דעת התוס' מההיא דלעיל (נ"ט, ע"א) ועיין בשירי קרבן בירושלמי (סנהדרין פ"ג, ה"ה) ובמשכיל לדוד פארדו (ר"פ וישלח) ע"ש. אך הפנ"י (ב"מ נ"ט, ע"א) ס"ל דוחי בהם שייך לגבי ב"נ ג"כ. ולדידה הדק"ל שאיך היה אפשר לתמר להחמיר ע"ע בזה אם אין זה מן הדין. וראיתי להגאון בעל שואל ומשיב בספר דברי שאול ויוסף דעת על יו"ד (ס"י שמ"ה) שהביא דברי הפנ"י (ב"מ נ"ט, ע"א) הנ"ל, וכתב לתמוה עמ"ש שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב שזה שיגרא דלישנא בפי העולם, ואינו מבואר, וגם גוף הקושיה לגבי מלבין פני חבירו לק"מ שהרי בשפ"ד יהרג ואל יעבור משום סברא דמאי חזית דדמא דידך וכו' לכן יהרג ואל יעבור. ומה שאמרו נח לו לאדם, ולא אמרו שמחוייב לעשות כן, משום דבאמת מה שהחמירו

²³ ועיין בשו"ת חמדת שלמה חאו"ח ס"י ל"ח אות ל"ג.

במלבין כאילו שופך דמים, אינו שופך דמים ממש, רק כאילו שופך דמים, ולכן לא אמרו דרך חיוב אלא דרך רשות דלא הוי כמאבד עצמו לדעת, ואף לרמב"ם שהמחמיר ע"ע מתחייב בנפשו המלבין דהוי כשפ"ד רשאי להחמיר ע"ע. ומה שהקשה הפני"י מתמר שלא דרשה וחי בהם, י"ל כמ"ש הרא"ם בפרשת שמות דבב"נ לא דרשין וחי בהם. הנה גם מהגאון דברי שאול נעלם מ"ש התוס' ור' יונה דדינא הוי ולא דרך רשות. הפר"ח במים חיים הלכות יסודי תורה פ"ה מביא להלכה דברי התוס' סוטה דלגבי הלבנת פנים יהרג ואל יעבור, ושלא כהגאונים הנ"ל דס"ל דרשות הוא. ובנחל אשכול ח"ב (עמ' קי"ח) האריך לומר דתמר מרוב חסידותה עשתה כן, ולפיכך השמיט הרמב"ם דבר זה מהלכה, וס"ל דלגבי ב"נ רשאי להחמיר בזה דלא כתוב ביה וחי בהם משא"כ בישראל. ואין אף אחד מהפוסקים שיביאו דין זה להלכה חוץ מהתוס' סוטה. ולא זכר דברי ר' יונה בשע"ת הנ"ל. גם הלום ראיתי בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' קע"ב) שהביא דברי הפמ"ג בתיבת גומא ותמה עליו שאיך אפשר לומר שתמר עשתה לפני משורת הדין והרי לכל הפוסקים אם אינו מכיון להעבירו על דת אסור להחמיר על עצמו. וקושיית התיבת גומא מתוס' פסחים (כ"ה, ע"ב) לק"מ דה"נ כשעושה מעשה להלבין פניו חשיב כשפ"ד בקום ועשה. והניף ידו שנית (בסי' קע"ג) לדחות דברי הרה"ג השואל שהעיר דתמר יש לה דין ב"נ, שמבואר בפרשת דרכים דבב"נ לא מוזהר על מ"ש אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, ולכן הקשה בדבר הצלתו של אברהם אבינו מאור כשדים, שלא היה רשאי להחמיר על עצמו, כיוון שיש בשם מהר"ש יפה, ואף הפמ"ג יסבור כן וכנ"ל. ברם, קושטא קאי שהתוס' סוטה ור' יונה ס"ל בהדיא דלא כהפמ"ג וכמ"ש ג"כ הבנין ציון. ונראה דס"ל להתוס' דאף דב"נ אינו מצוה על קידוש השם, בשפ"ד דאתי מסברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי, גם בב"נ שייכא הך סברא ולכן הדין נותן שיהרג ואל יעבור. וכמ"ש להדיא בפרשת דרכים (דרוש ב') ובמשנה למלך (הלכות מלכים פ"י, ה"ב) וע"ע במנחת חינוך (מצוה רצ"ו) ובספר המקנה (כלל ח' פרט ט"ו). ולכן גם לגבי הלבנת פנים דינא הכי וכמ"ש בדברי שאול הנ"ל²⁴.

ואף שכתב מרן הכ"מ (הלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ה) בהא דקי"ל יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש מישראל²⁵, שמה שהשיג הרמ"ך ע"ז, שהרי בגמ' אמרו הסברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי וכו' וכאן שהוא נהרג יחד עם כולם, לא שייכא הך סברא וכו' יש לומר שאין זה עיקר הטעם אלא קבלה היתה בידם בשפ"ד יהרג ואל יעבור ע"ש. מ"מ היכא דשייכא הסברא כגון בשפ"ד ממש גם ב"נ יהרג ואל יעבור. ואמנם

²⁴ ועיין שו"ת תורת חסד מלובלין חאה"ע ר"ס מ"ד.

²⁵ ומקורו בתוספתא.

במשכיל לדוד פארדו (ר"פ וישלח) חולק על המל"מ בזה, מ"מ אין דבריו מוכרחים.

שו"ר בשו"ת אבן יקרה ח"א (סי' נ"ו) שהביא מ"ש היד שאול על הפנ"י הנ"ל, וכתב להציל את הפנ"י, שראיית הפנ"י נכונה מאד לפמ"ש הרמב"ם שבמקום שאין הדין יהרג ואל יעבור ונהרג ה"ז מתחייב בנפשו וא"כ ע"כ מ"ש נח לו לאדם שיפיל עצמו וכו' הוא חיוב שאל"כ היה ראוי לאסור שבמקום שאין חיוב ליהרג אסור לו להחמיר ע"ע. וזוהי ג"כ דעת התוס' (סוטה ב') שכתב להקשות שהי"ל לחשבו בין העבירות שיהרג ואל יעבור, וע"כ שתפסו בזה שיטת הרמב"ם הנ"ל וכ"ה שיטתם בסנהדרין (ע"ד, סע"ב) שלא תירצו שהיה מחמיר ע"ע ושלא כשיטתם בתוס' ע"ז (כ"ז, ע"ב). ומש"ה כתב שהי"ל לחושבו, שאם לא היה חיוב ליהרג היה ראוי לאסור להחמיר ע"ע. ותמיהני עליו דלא סיימוה קמיה מ"ש בדברי שאול הנ"ל דבב"נ לא נאמר וחי בהם ולא שימות בהם וממילא אף לרמב"ם היתה רשאיית להחמיר וגם לשון הפנ"י מורה שהוא רק היתר ולא חיוב. גם מה שסיים שהתוס' בסוטה ס"ל כרמב"ם ושלא כשיטתם בע"ז תימה שלא זכרו מדברי ר' ירוחם דאף להתוס' אם אין עכו"ם המתכוין להעבירו על דתו אינו רשאי להחמיר. והסבירו ה"ה במל"מ והעצי ארזים שזוהי דעת התוס' (סנהדרין ע"ד, ע"ב) וא"כ בחינם עשה דברי התוס' שחולקים זע"ז. ואע"פ שאין להקשות מהתוס' שבמסכת זו לתוס' שבמסכת אחרת וכמ"ש המהרש"א (פסחים כ"ז, ע"א תד"ה עד). וכ"כ עוד המהרש"א בגיטין (ע"ד, ע"א), וכ"כ החיד"א בשם הגדולים. וע"ע בשו"ת צפ"ח בדבש (סי' כ"ו), ובשו"ת בנין ציון החדשות (סי' קמ"ב), ובשו"ת עולת איש (חיו"ד סי' יז) ועוד. מ"מ כל מה שאפשר ליישב דבריהם שלא יהיו סותרים זא"ז עדיף טפי. וכמ"ש הכנה"ג (כללי הפוסקים אות כ') בשם המשפט צדק ח"א (סי' ע"א) ע"ש. וביד מלאכי (כללי התוס' אות כ"ה). ובספר מאורי אור (קן טהור סנהדרין ע"ד, ע"ב; דט"ו ע"ב) כתב ג"כ לדחות דהוא גברא חסידות יתירה עבד. ובקושטא ליש פוסקים הרשות בידו דלא כרמב"ם ע"כ. ול"ז דבר רי"י.

יג. מסירות נפש על מצוה קלה לצורך תיקון הדור

עם סיום דברי ראיתי לנכון להזכיר דברי רבינו הנמו"י :

"וכל היכא דאמרינן יעבור ואל יהרג אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת השם ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו אבל אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל ליבם. והיינו דאמרינן (פסחים נ"ג, ע"ב) מה ראו חמיו שהפילו עצמם לכבשן האש? פירוש ולא השתחוו לצלם שהרי לאו ע"ז היתה אלא

אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מתוך שהיו רובן טועים וסבורים שהיתה ע"ז היה קידוש השם במה שעשו, ואמרינן נמי במדרש מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב שנטלתי את הלולב, דמשמע שהיו מוסרין עצמן על קד"ה לפנים משורת הדין דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת הגזירה כיוון שבידם להעביר ולבטלם, אלא דאפ"ה היו נהרגין מפני שהיתה השעה צריכה לכך".

(ס"פ בן סורר ומורה)

והביאו מרן הכ"מ (הלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ד). וראיתי להפמ"ג בספר תיבת גומא (פרשת וישב נ', ע"א) שהעיר בהא דיוסף שידע שאחיו היו שונאים אותו ואעפ"כ סיכן בנפשו ללכת אליהם כדי לקיים מצות כיבוד אב²⁶ ועבר על מ"ע ול"ת כמ"ש הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת נפש פי"א ה"ד שהמסכן נפש עובר בל"ת שנאמר 'לא תשים דמים בביתך', ובעשה שנאמר 'השמר לך ושמור נפשך מאד'. וי"ל כמ"ש הנמו"י שגם בשאר מצוות אם אדם גדול הוא רשאי למסור עצמו אם היו מזלזלים בדורו באותה מצוה.

ואין תירוצו מחוור שעכ"פ לפני מתן תורה לא היו מצוויים על כיבוד אב, ואפילו היו מזלזלים בה, לא היה רשאי למסור נפשו על כך. ועיקר קושינו י"ל בלא"ה ע"פ מ"ש התורת חיים (עירובין כ"א, ע"ב) בהא דאמר ר"ע מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור ע"ד חברי. משמע שמותר לאדם להחמיר על עצמו גם בשאר מצוות, וקשה ממ"ש הרמב"ם שכל שנאמר בו יעבור ואל יהרג אם נהרג ה"ז מתחייב בנפשו, ושמא י"ל דדווקא היכא שברי לו שיהרג אינו רשאי למסור עצמו אבל כאן ספק היה לסוף הביאו לו מים. וכיו"ב בהגהות מהר"ץ חיות (עירובין כ"א, ע"ב). וה"נ לא חשד יוסף את אחיו שע"י שנאתם ירצחוהו נפש ומשום חשש רחוק לא רצה לבטל מצות כיבוד אב. ולכאורה עפ"ד הנמו"י והכ"מ מתורצת קושיית האחרונים על הרמב"ם מההיא דירושלמי שהחמיר ר' אבא בר זמינא על עצמו ומסר נפשו שלא יאכל נבילה ומלבד מש"כ לעיל, י"ל דר"א אדם גדול הוא וראה שהדור פרוץ במאכלות אסורות ולכן היה רשאי להחמיר על עצמו. ושו"ר שכן תירץ הכנה"ג יו"ד (סי' קנ"ז הגב"י אות ז') דשאני ר' אבא שהיה אדם גדול וחסיד וכו' וכדעת הנמו"י. אולם לפענ"ד שדעת הרמב"ם שלא כנמו"י שכתב:

"וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר ה"ז קידש את השם ואם היה בעשרה מישראל ה"ז קידש השם ברבים כדניאל וחמ"ו ור' עקיבא וחבריו".

(פ"ה, ה"ד)

²⁶ וכמ"ש בב"ר פרשה פ"ד סי' י"ג: "ויאמר לו הנני דברים אלה היה נזכר יעקב ומעיו מתחככים, יודע היית שאח"כ שונאים אותך ואתה אומר לי הנני!".

ומוכח דס"ל דחמ"ו עשו כן מן הדין שנאמר יהרג ואל יעבור ולכן סתם דבריו שכל מי שנאמר בו יעברו ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו, ולא חילק בין אדם גדול או לא. וכן מצאתי בשו"ת אור גדול (סי' א', דף ג' ע"ד בד"ה והנה; ובדף ד', ע"ב בד"ה נמצא) שדייק כן מדברי הרמב"ם דס"ל דלא כהנמו"י. ולפי"ז תירוץ הכנה"ג לא אי"ש לדעת הרמב"ם ובלא"ה יפה העיר עליו הרה"ג מהר"א אלפנדרי במרכבת המשנה (הלכות יסודי התורה פ"ה), שלא כ"כ הנמו"י אלא כשעושה כן בפרהסיא משא"כ עובדא דר' אבא שהיה בצינעא.

ועיין בשו"ת מהר"ץ חיות (ח"ב דף כ"ח סע"א בהערה) בהא דר"ח בן תרדיון שמסר נפשו על קד"ה בשביל מצות ת"ת (ע"ז י"ח, ע"א) דה"ט כמ"ש הנמו"י שאדם גדול רשאי להחמיר כדי שילמדו ממנו וכו'. וצ"ל שלדעת הרמב"ם בשעת הגזירה יש למסור נפשו על מצוה קלה אפילו במי"ע, ולא ס"ל כהר"ן והנמו"י. וכמ"ש מרן הכס"מ להעיר מזה ע"ד הר"ן בזה²⁷. עפ"ד התורת חיים הנ"ל שרשאי להכנס בספק סכנה בשביל שאר מצוות י"ל המעשה של החסיד שלא הפסיק בתפילתו לענות שלום לשר (ברכות ל"ב, ע"ב) שלא היתה סכנה ודאית וחשב שקרוב לודאי יוכל לפייסו בדברים. וכ"כ המג"א או"ח (רי"ס ק"ד). ומ"ש הגרש"ק בחכמת שלמה שם דבריו תמוהים. ועיין בשו"ת שם אריה (חיו"ד סי' כז דל"ט ע"ב) בד"ה ויש, ואכמ"ל.

ומ"מ נראה דדוקא בספק רחוק אבל בספק שקול לא יתכן להחמיר ע"כ. והתם גבי ר"ע הו"ל כספק ספקא שמא לא יסתכן במה שנשאר מן המים, ושמא יביאו לו מים אחרים. וכן מתבאר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שני"א) דדברבנן אפילו בחשש סכנה אינו רשאי להחמיר ע"ע משא"כ בדאורייתא וי"ל ע"ד. ואין להקשות מדק"ל ביומא (פ"ה, ע"א) דל"מ ס"ס בפיקו"נ, ואפילו ספק הוא שם או לא וספק חי ספק מת ספק עכו"ם ספק ישראל מפקחים עליו את הגל. וכן אמרו שם אליבא דשמואל שלא הלכו בפיקו"נ אחר הרוב דלאו כללא הוא שהרי נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק וכתב הרמב"ם משום שע"פ הרוב אינו ממית. וכתב הרש"ש (ברכות ל"ג, ע"א) דבכה"ג אזלינן בפיקו"נ אחר הרוב, והביא עוד כיוצא בזה. ועיין ביבמות:

ג' נשים משמשות במוך: קטנה - שמא תתעבר ותמות, מעוברת - שמא

תעשה עוברת סנדל, מניקה - שמא תגמול בנה וימות - דברי ר"מ, וחכ"א

²⁷ ועיין במקראי קודש דף ק"ו ע"ב בד"ה וכתב עוד ודו"ק. וכן צ"ל לדעת הרמב"ן במלחמות בהוכחתו מר' צדוק ורב כהנא דביאית נכרית יהרג ואל יעבור שאין לומר שהחמירו על עצמם שהרי המחמיר מתחייב בנפשו אלמא ס"ל דלא כנמו"י דאדם גדול רשאי להחמיר. אך גם זה י"ל כמ"ש מרכבת המשנה דבצינעא לכו"ע אינו רשאי להחמיר בכל אופן. וכן יש להעיר בתירוץ הפמ"ג לגבי יוסף כנ"ל, ודו"ק.

אחת זו ואחת זו - משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו משום שנאמר "שומר פתאים ה'" (תהילים קט"ז, ו').

(י"ב, ע"ב)

ופרש"י משמשות במוך, מותרות לתת מוך במקום תשמיש כשהן משמשות וכו'. והקשה הריטב"א שם שא"כ אמאי חכמים אוסרים כיוון דאיכא סכנה כלל היאך מכניסות עצמן לסכנה משום שומר פתאים ה'. וכן הקשה בשטמ"ק (כתובות ל"ט, ע"א) בשם הרא"ה דא"כ מ"ט דרבנן כיוון דמסתכני. וכתב בשו"ת תורת חסד (חאה"ז סי' מ"ד אותיות ב"ג) שבאמת אף להאומרים דרשאי להחמיר על עצמו ויהרג ואל יעבור בשאר מצוות מ"מ אם העכו"ם מתכוון להנאת עצמו ולא להעבירו על דת אסור להחמיר לכ"ע וכמבואר בשו"ע (סי' קנ"ז). וע"כ דסכנה זו אינה דומה לשאר סכנות דעלמא וכו', שי"ל דאזלו לטעמייהו בכ"מ דלר"מ חשיבין למיעוטא שמסתכנות ולרבנן לא חיישינן למיעוטא. וכיו"ב ביבמות (ע"ב, ע"א) האידנא דדשי בה רבים שומר פתאים ה'. וכיו"ב תירץ בשו"ת משיבת נפש (סי' י"ח). וה"ז כמבואר לעיל שבספק שקול אינו רשאי להחמיר על עצמו. ועיין בב"ק שינק חלב רותח וכו' ולא מצאו בו אלא אותו עוון וכו'. ועיין במאירי שם. ובמ"ש בשו"ת קרבן בירושלמי סוטה (פ"ט, ה"י) ד"ה אלא. וי"ל ע"ד. ועיין בשו"ת תורת רפאל (סי' ל"ח) ובמש"כ בשו"ת יבי"א ח"ד (חח"מ סי' ו' אות ה') ואכמ"ל יותר. ועוד חזון למועד.